

LINNAD JA ALEVID

EESTI LINNADE LIIDU HÄÄLEKANDJA

Väljaandja: Eesti Linnadeliit, Tallinnas --- Vastutav toimetaja: V. Smetanin
Toimetus ja talitus: Eesti Linnadeliit, Tallinn, raekoda

Ilmub 10 korda aastas

III aastakäik

Hind 25 senti

Nr. 2/3

Mai

1930

Sisu: J. Umblik. Ajalooline pööripäev Tallinna raekojas. — Tallinna Inval. protokol 5. 1. 1905. — Tallinna linnaval. tegevuse põhjooned. — Tallinna linnavolikogud 1917—1930. — Tallinna linnavalitsus 1905—1930.

Ajalooline pööripäev Tallinna raekojas.

J. Umblik.

I.

PILK MINEVIKKU.

Tallinna Suurel turul seisab ligi 700 aastat kirikutaoline hoone, mida hüütakse „Linna raekojaks“. Ta on ehitatud vanas gooti-stiilis, ja kannab tõsist, aukartust äratavat laadi.

Siin on see paik, kus sajandeid on asunud „linna peremees“ — pürgermeistrite, raehärrade, volikogude ja linnavalitsuste näol.

Aastasadade vältusel selles hoones teutses meile võõrast rahvusest peremees: sakslased osutusid siin peremeesteks, vaatamata sellele, et Tallinn ja Eestimaa käisid aegade jooksul ühe riigi alt teise alla.

Linna arhiivis hoitakse alal muude muinasasjade hulgas ka Tallinna kaks kullatud võtit. Need on asetatud punasest siidist patjadele. Neid linna väravate võtmeid raehärrad esitasid kuningate vahetusel uuele valitsusele. Kui Rootsi kuningas Gustav V 1907. a. esimest korda külastas Tallinnat, siis ta vaatles raekojas kaua neid võtmeid, mis olnud kord ka Rootsi kuningate valitseda.

Pürgermeistrid ja raehärrad valiti ametisse eluksajaks. Nende käes oli linna valitsemisel suur võim. Paksude, hallide müüride taga toimus raehärrade tegevus.

Raekoja saalis seisavad veel tänapäevani kaks kunstiliselt nikerdatud inimkuju: üks on „Luuraja“, teine „Vaikija“.

„Luuraja“ vaatab alla uuriva pilguga, nagu tahaks panna tähele iga raehärrade sõna ja liigutust. „Vaikijal“ keel on lõigatud suust välja: kuigi saalis peaks sün-

dima midagi, mida välisilm ei tohi teada, siis sa pead vaikima. Need olid endise aja tegelaste sümbolid.

Raekoja all korral, osalt maaall, asub ajalooline „Raekelder“, kuhu seestpoolt viib trepp. Siin raehärrad võisid segamata viita vabal tunnil aega veiniklaaside juures.

Üle Suureturu-platsi asus raehärrade kirik, praegune Pühavaimu kirik. Ametruüdes mindi tähtsatel päevadel rongis kirikusse Jumalat paluma.

Eestlane tohtis tolajal ainult aukartuses vaadelda halli raekoda. Temal ei olnud midagi ütelda, midagi tahta ega nõuda... Vahest sügavas hingepõhjas ta võis helitada salajast igatsust: Millal, Kalev, koju jõuad, oma rahval õnne tooma, Eesti põlve uueks looma...

Ajaratas veereb edasi. Kõik, mis iganenud, hävineb, kaob. Tulevad päevavalgele uued mõtted, uued ilmavaated, uued elutingimused. Nii ka Tallinna eeslinna osades oli eestlane aegade jooksul jõudnud panna jalga maha, ajada ennast aineliselt ja vaimliselt püsti.

Saabus 1905. a. kui eesti soost kodanik veeres marulainena vana raekoja ette — põrutades selle muistse kivist trepi peale „võtmed siia!“ Ja — kaks kullutat Tallinna võtit langesid uue peremehe kätte. See oli ajalooline pööripäev vanas raekojas.

II.

SAKSLASTE VIIMANE VOLIKOGU.

Umbes 30. a. tagasi asus nende ridade kirjutaja Tallinna elama, Asutas siin oma

erakooli. Ühtlasi ostis I linnajaos end. Girgensoni pargis tüki maad, kuhu ehitas majad peale. Selleläbi ta sai kohe linnavalimise-õiguse osaliseks.

Tallinn seisis siis ehituse hooaja tähe all: tõusid suured tehased: Dvigatel, Volta, Puuvillavabrik ja teised.

Selletõttu hakkasid ka eeslinnaosades kerkima majad, enamasti väiksemad elumajad. Nende ehitajateks osutusid suures enamuses eestlased.

Kui aga tuletada meele tolleaesget vaimlist tasapinda ja seltskondlikku elu, siis näeme kui kaugel see seisab tänasest. Ülikooliharidusega eestlasi oli Tallinnas kaks: kadunud J. Poska ja Dr. Köhler. Eesti ajalehti oli kaks: „Valgus“ ja „Eesti Postimees“, mis kumbki ükskord nädalas ilmusid. „Valgusel“, mida J. Kõrv toimetas, oli üle terve Eesti 8000 lugejat, „Eesti Postimehel“ 4000 lugejat. Seltsidest teutsid siin „Lootus“, „Estonia“ ja Põllumeeste selts.

Tallinna linnavalitsus seisis täiesti sakslaste käes.

1901. a. linnavalimistel ei tulnud ka suurt muutust: volikokku pääsesid 41 sakslast, 4 venelast ja 15 eestlast.

Selle volikogu koosseis oli järgmine:

1. v. Antropoff	31. H. Krumets
2. O. Benecke	32. K. Luther
3. L. Berting	33. Chr. Luther
4. E. Bätge	34. parun Maydell
5. G. Beljagin	35. R. Mayer
6. H. Varpuu	36. A. Meyer
7. R. Veiss	37. v. Mickwitz
8. E. Veiss	38. A. Moller
9. I. Vinogradof	39. A. Nelsas
10. M. Gavrilof	40. A. Nüchtern
11. v. Hagemeister	41. E. Pfaff
12. J. Haller	42. A. Rose
13. A. Hahn	43. parun Rosen
14. A. Hoeppener	44. parun Rosen
15. E. Hoeppener	45. J. Runge
16. J. Hansmann	46. T. Saarmann
17. v. Hoerschelmann	47. P. Sorgus
18. F. Giess	48. H. Tamm
19. K. Gräbner	49. H. Tiik
20. J. v. Hueck	50. M. Tresberg
21. R. v. Hueck	51. H. Törnbaum
22. L. Daugul	52. J. Umbliä
23. E. Dehio	53. v. Fick
24. V. Demin	54. H. Florell
25. parun Girard	55. N. Schmidt
26. A. Johannson	56. N. Schroeter
27. A. Johannson	57. A. Ströhm
28. J. Kork	58. T. Eichen
29. O. Koch	59. G. Engelberg
30. J. Kristjuhan	60. K. Jürgenson.

Nagu nimekirjast näha, oli sakslastel rohkem kui ½ enamust volikogus. Linnaameti koosseis oli järgmine:

Linnapea J. v. Hueck, Linnapea abi v. Hoerschelmann, Linnanõunikud: Bätge,

Erbe, Daugul; Sekretär O. Benecke — kõik sakslased. Täidesaatvates komisjonides — igalpool sakste ülekaal.

Ametlik keel oli venekeel. Kuid volikogu eelkoosolekutel ja komisjonides räägiti saksakeelt.

Mainitud volikogu kestvuse ajast võiks märkida järgmist, millel ei puudu oluline tähtsus Eesti volikogu eeltööde alal.

Linna vaestelastekohtu liikmeks sattus ka J. Umbliä. Teatavasti oli veneaegse linnaseaduse järgi valimiseõigus majaomanikkudel ja kaupmeestel. Majaomanikkudena said valimiseõiguse ka vaestelaste eestkostjad. Et eestulevate valijate nimekirja tõmmata ka Eesti intelligentjõudusid, kelle juurevool Tallinna algas teatavasti käesoleva sajandi alul, hakati J. Umbliä märguandel ettevaatlikult määrata Tallinnasse asunud haritlasi vabanevaile eestkostjate kohtadele igasse linna-jakku. Nii said omale valimiseõigused: K. Päts, M. Pung, O. Strandmann, F. Karlson, J. Teemant, J. Sitska ja peale nende terve rida tuntud tegelasi, kellel polnud tolal ajal linnas kinnisvarasid. Teiseks hinnati kinnisvarad linnas uuesti ümber. Viimasest ümberhindamisest oli möödunud üle 30. aasta. Hindamiseviisi ja instruksioonid olid iganenud. Selletõttu linna- ja kroonumaksud, mida võeti majaomanikkudelt hindamise alusel, olid jaotatud ebaõiglaselt. Sama üüri suurune maja näiteks maksis alevites mitmesugust maksu, kuna suured ärikohad ja majad linna sees ja toompeal maksid võrdlemisi palju väiksemaid makse. Maksudest olid vabad suured mõisnikkude korterid toompeal, nõndanimetatud „Absteigewohnungen“, suured klubide majad jne.

Oles hindamise komisjoni liikmeks, esitas J. Umbliä 1902. a. volikogule märgukirja, nõudes üleüldist ja ühtlast kinnisvarade ümberhindamist linna territooriumil. Ehk küll sakslased eraviisil kartsid ümberhindamist väga, volikogu võttis siiski selle vastu, ja see teostati kahe komisjoni poolt 1½ aasta jooksul. Ümberhindamise tulemuseks oli see, et maksud seati ühtlase ja õigluse alusele, kusjuures alevimajade maks alanest suuresti, kuna toompeal ja keset linna see tõusis siin-seal mitmekordselt. Alevimajade ringkonnad lugesid seda volikogu eesti liigete teeneks. Peale selle, käies hindamise-komisjoni juhina 1½ a. jooksul terve linna läbi, J. Umbliä märkis igas uulitsas üles ärksamad tegelased majaomanikkude ja kaupmeeste hul-

gas. Nendest isikutest ühes eelpoolnime-
tatud haritlastega, loodi järgneva volikogu
valimiste võitluse eelväed. Linn jaotati
viie aleviringkonna järgi viide komi-
teesse, kuna üldjuhiks jäi keskkomitee. See
organisatsioon püsis edaspidi läbi mitme
valimise võitluse.

Vahepeal hakkas Tallinnas ilmuma igapäev „Teataja“. Asutati uus selts „Kalev“, kuhu koondati enamvähem intelligentjõud.

Luues sarnase organisatsiooni ja saavutades mõnesugust materjali endiste linnaisade pattudest, eesti valijate ringkond astus 1904. a. võitlusesse ajaloolise raekoja peremehe vastu.

Võidulootust paistis olema neljas linnas, kuna kuuendas linnajaos, kus majad ja suured ärid olid sakslaste päralt, niisama ka teises linnajaos, kus Kadrioru villad ja Narvamaantee majad samuti kuulusid neile, võidulootusi oli vähe. Jagades kihutustöö linnajagude järgi, hakati valimiste eel pidama avalikke koosolekuid, kus endast-mõista peeti kõnesid ja selgitati küsimusi ainult linna majanduse alalt. Eesti seltskonnal oli ju oma igapäevane häälekandja „Teataja“, kus asjale anti kõige suuremat hoogu. Vastased olid äraehmatud: keegi neist ei võinud aimatagi, et eestlased astuvad valimise-võitlusesse seesuguse hooga ja niihästi organiseerudes. Kuid tulemused olid siiski teadmata. Ühelt pool loodeti, et ohjad jäävad siiski endiste peremeeste kätte. Teiselt pool kardeti jälle, et lõpulik võit pole veel kindel. Valimisi toimiti linnaosade viisi. Esimesena läks tulde I linnajagu — 9. detsembril 1904. a. Valimise tagajärg: 5 eestlast ja 2 venelast — mitte ühte sakslast ega nende poolehoidjat. Esimene lahing oli löödud täielise võiduga. See andis suurt hoogu järgmiste linnajagude võitudele. 10. dets. läks ette II linnajagu. Tagajärg: 60. volinikust — 4 eestlast, 1 venelane ja 5 sakslast. 11. dets. — 3. linnajagu: 9. volinikust — 8 eestlast ja 1 venelane — ei ühtegi saksa. 12. dets. — 4. linnaosa: 12 liikmest — 10 eestlast ja 2 sakslast, 13. dets. — 5. linnajagu — 10 volinikku — kõik eestlased. 15. dets. viimane — 6. linnaosa: 12 volinikku — kõik sakslased. Kokkuvõttes oli uue volikogu koosseis järgmine: 37 eestlast, 4 venelast ja 19 sakslast. Eestlased ja venelased liitusid kokkuleppel blokiks ja nii sai uues volikogus eestlane täieliku $\frac{2}{3}$ enamuse. Iga jaoskonna võidu järele peeti „Lootuses“ ja

„Estonias“ koosviibimisi, kus valijad ja valitud lihtkodanikud ühes haritlaste perega jagaksid võidujoovastust.

III.

EESTLASTE ESIMENE VOLIKOGU.

Uue volikogu liikmete nimestik oleks järgmine:

E e s t l a s e d: J. Aavik, H. Hamann, J. Hansmann, J. Ihermann, A. Johanson, G. Kalla, F. Karlson, Dr. Köhler, A. Koba, J. Kurnim, V. Lender, M. Lintzbach, K. Luha, J. Marland, K. Mänd, J. Mürkes, O. Neugard, A. Nelsas, J. Poska, M. Pung, K. Päts, M. Rõuk, T. Saarmann, J. Seermann, P. Sorgus, J. Teemant, K. Tiik, F. Trakmann, M. Tresberg, J. Umbliia, M. Uferbach, J. Schlisti, P. Schreim, G. Steinberg, O. Strandmann, T. Eichen.

V e n e l a s e d: G. Beljagin, P. Vinogradov, F. Malachov, A. Romaschko.

S a k s l a s e d: O. Benecke, E. Bätge, R. Veiss, E. Veiss, E. Hoerschelmann, K. Gräbner, J. v. Hueck, E. Dehio, V. Demin, parun Girard, A. Johansson, parun Maydell, v. Mickvitz, G. Oklon, N. Riesen-kampff, v. Ritter, Chr. Rotermann, N. Tamm, N. Schroeter, E. Erbe.

Võit oli ootamata suur, tõi joovastust valijatele ja valituile, tervele eesti rahvale. 1904. a. detsembrikuud võiks märkida suursündmusena Eesti arenemise ajaloos: — eestlane võttis oma kätte Eesti suurema linna juhtimise, võttes üle „ajaloolised“ linna võtmed Tallinna raekojas. Kuid suur võit pani võitjatele peale ka suured kohustused.

Peale mõne üksiku eestlase, kes eelmises volikogus tegutsesid, uued liikmed olid linnaasjade ajamises võhikud. Vastased ennustasid linnaasjade kraaviajamist uute isandate poolt. Volikokku pääsenud eestkostjate-õigusega haritlasi nimetati vastaste poolt lihtsalt „summadani-meesteks“, sellega äraõeldes, et kogu nende varanduse võiks mahutada ainult summadani; seesugustel ei olla millegagi vastust kanda ega midagi kaotada. Sellepärast tuli talitada suure ettevaatusega. Et mitte anda uuele volikogule marurahvuslist värvi, nagu seda ootasid vastased, — arvati tarvilikuks valida esiotsa linnapeaks venelast. Selleks valiti kubermangu talurahvaasjade komisjoni alaline liige E. Hiatsintov, vabameelne eestisõbralik isik. Valimisele tuli ainult kaks nõunikku, kuna kaks sakslast — Erbe ja Daugul — jäid seaduse järgi kaheks aastaks ametisse

edasi. Uuteks nõunikudeks valiti K. Päts ja V. Lender, esimene linnapeaabi; sekretäriks sai M. Pung. Ametkond, kus suures enamuses vastutavatel kohtadel sakslased, jäeti kõik endiseks.

Õppides aegade jooksul tundma kui raske on elada võõrast rahvast kättpidi talutatuna, uus volikogu seadis omale üheks eesmärgiks mitte osutada rahvuslist sallimatust.

Nüüd algas töö, mille eesmärgiks oli linna kodanikkude heakäekäik, vaatamata rahvusele ja klassihuvidele,

Märtsikuus 1905. a. kinnitati uus linnapea, linnanõunikud ja sekretär ametisse, siis alles võis algada harilik töö.

See kestis aga ainult mõni kuu. Üleriiklised poliitilised sündmused ulatasid ka meie linna ja panid korraliku töö seisma. Detsembrikuul pandi Tallinnas sõjaseadus maksma. Linnavalitsusest pidid lahkuma poliitilistel põhjustel K. Päts, V. Lender ja M. Pung; volikogust mitmed haritlased: O. Strandmann ja teised. Kindral-kuberner määras linnapeaks sakslase Erbe. Vastased olid arvamisel, et eesti volikogul ongi lõpp käes. Kuid poliitiliste rahutuste raugedes volikogu võis 1906. a. asuda jälle harilikule tegevusele. Linnapea Hiatsintov oli hädise tervise tõttu kohalt lahkunud.

1. märtsil 1906. volikogu valis linnapeaks adv. F. Karlsoni. Kuberner ei esitanud teda aga kinnitamiseks, — kartes liigrahvuslist värvi.

24. aprillil 1906. valiti linnapeaks ins. V. Lender, kes ka kinnitust leidis.

4. juulil 1906 valiti linnanõunikuks August Johanson.

Linnanõunikuks valiti veel 25. okt. 1906. K. Mend, kes ka linnapeaabi kohustused kanda võttis, ja

13. det. 1906. — J. Umbliä.

Linnasekretäriks M. Punga asemele astus 25. veebr. 1909 — E. Dolf, kes 1906—1909 oli linnavalitsuse sekretäriks.

Uute valimisteni jäi vaevalt kaks aastat, nii pidi siis linnavalitsus ja volikogu kõige suurema hoole ja energiaga tööle hakkama, et uutel valimistel midagi näidata oleks.

IV.

EESTLASTE TEINE VOLIKOGU.

1908. a. lõpp on käes. 1909. a. alguseks on väljakuulutatud uued linna valimised. Eesti volikogu vastastel on kindel arvamine, et ohjad raekojas lähevad uuesti en-

diste ajalooliste peremeeste kätte. Tehakse vastukihutuse tööd suure hoolega. Ka eesti pool ei magata. 1905. a. valimise-organisatsioon on täiel jõul jalul. Haritlastest olid kodumaalt eemal paos K. Päts, J. Teemant, O. Strandmann, M. Pung ja teised. Tõmmati nende asemele uusi intelligent jõude juure, nii et oleks teguvõimsaid isikuid ette otsa saata. Valijatele pidi midagi ütelda olema. Selleks G. Luiga ja Umbliä seadsid raamatukese lendlehenä kokku, kus üksikasjaliselt võrreldi linna majapidamist 1900—1904, ja 1905—1909. a. a., s. o. viimase sakslaste volikogu tegevust eesti volikogu tööga. Lendlehe sisuks võeti arvud linna aruannetest, mis peegeldasid tegevust kõige õiglase-malt. Näiteks võiks tuletada meele järgmisi arvusiid:

1) 1900—1904 a. tehti uusi uulitsaid 3238 ruutsülda 19.646 rubla eest.

2) 1905—1908 a. tehti uusi uulitsaid 9954 ruutsülda 41.180 rubla eest.

Üks ruutsüld maksis enne 6 rubla, kuna eesti ajal 4 rubla 15 kop.

Kanalisaatsioon: 1901—1904 tehti 6½ versta — 30.915 r.-s. iga süld 9 r. 55 k.; 1905—1908 tehti 9 versta — 51.119 r.-s. iga süld 6 r. 93 k.

Gaasivalgustuse torustik: 1901—1905 — 3 versta — 23.352 rubla eest, 1905—1908 — 12 versta 100.450 rubla eest.

Eesti esimese volikogu kestvusel ehitati uus gaasivabrik — ühes gaasihoidjaga Tähe t. — 165.000 rubla väärtuses.

Kool ja haridus: 1904 a. said linna algkoolides õpetust 1104 last, 1908 a. õppis neis koolides 1627 last.

Koolide ülevalpidamise kulud olid: 1904. a. — 29.663 rubla, 1908. a. — 43.084 rubla.

Avati maksuta raamatukogu ja lugemisetuba.

1904. a. oli linna kulul ametis ainult üks arst.

1905. a. oli linna kulul ametis viis arsti, kes töötasid algkoolides ja vaeste ravitsemise alal. Töö korralduse ja hoolekande tarvis keskkomitee asutas igasse linnajakku osakonna (komisjoni). Avati ka tööandjate ja tööliste vahetalitusekontor. Korraldati uuel alusel linna puiesteid ja jalutuspaiku, asutati mereranda maksuta supelkohad. Ehk küll linn oli kulutanud 1905—1908. a. uulitsate prügitamise, veetorude, linna ilustamise, rahvahariduse ja tervishoiu peale palju rohkem

kui endise volikogu ajal, pealegi kus ebanormaalsete aegade tõttu oli palju erakorralisi väljaandeid, — ei ole linnamaksud siiski tõstetud, ega iseäralisi võlgasid tehtud, vaid kõik tarvilised summad, mis kulutati uuenduste peale — saadi mõistlikuma majapidamise läbi.

Ka üldvõlasumma vähenes:

1904. a. 31. dets. olid linna võlad 1.073.874 r., 1908. a. — 946.621 r., seega 127.252 r. vähem.

Volikogu ja linnaameti tööd võrreldes, näeme:

1904. a. vaadati linnavolikogus läbi 89 asja.

1908. a. vaadati linnavolikogus läbi 208 asja.

1904. a. vaadati linnaametis läbi igal istumisel keskmiselt 6 asja, aga

1908. a. vaadati linnaametis läbi igal istumisel 16 asja.

Lendlehes toodi veel ette, kuidas endised linnaisad jagasid linna suuri maatükke kodusel viisil tühise maksu eest põliseks tarvitamiseks omameestele, nagu:

1) Parun Girardile „Rocca al Mare“ — 23 tiinu ühe ainsa rublalise aastamaksu eest;

2) Konsul Kochile Pirital „Kosemets“ 16 tiinu 5 rubla 72 k. maksu eest;

3) Fahrenholzile Pärnumaanteel 62 tiinu 53 rubla tasu eest;

4) Tallinna sadamas Mayerile 6 tiinu 26 rubla 80 kop. aastatasu eest;

5) Hoepenerile Suurel Tartumaanteel 19.000 r. s. 7 rubla obroki eest jne.

Kui valijatele esineti niisuguse materjaliga, mille tõelikkuse kohta vastastel ei olnud midagi ütelda, kui eesti esimene volikogu rasketel aegadel linna majapidamist palju paremini oli juhtinud kui vanad „ajaloolised“ isikud headel aegadel, siis võis olla uue võidu peale enam-vähem kindel.

1909. a. jaanuaris ärapeetud linnavalimised andsid allseisvaid tagajärgi: eestlasi 38, venelasi 9, sakslasi 13.

Volinikkude nimestik:

Eestlased: J. Tammeveski, J. Umblia, G. E. Luiga, A. Johanson, L. Tõnson, A. Kreman, P. Sorgus, F. Karlson, J. Poska, J. Soonike, A. Karuks. J. Pullisaar, V. Lender, A. Trepp, J. Vahtrik, A. Nelsas, J. L. Jürgens, J. Käärrik, E. Dolf, K. Tender, G. Steinberg, J. Schlisti, J. Prants, V. Linnamägi, A. Uibopuu, G. Köhler, J. Reintam, T. Eihen, A. Schilting, K. Mend, M. Tiik, K. Siimon, A. Allman, H. Bauer,

T. Saarmann, A. Kooba, A. Haberman, J. Brachmann.

Venelased: G. Beljagin, N. Grochevoi, J. Vinogradov, J. Hanin, V. Feodoroff, M. Gorschkov, B. Grigorjev, A. Blinov, V. Nikitin.

Sakslased: J. von Hueck, parun E. Girand de Soucanton, E. Hoepener, E. Dehio, Ch. Mickwitz, N. Riesenkauff, G. Scheel, G. Stude, E. Bätge, E. Thomson, D. Grünberg ja E. v. Bodisco.

Valiti: Linnapeaks V. Lender tagasi, linnapeaabiks G. Beljagin, linnanõunikkudeks: J. Umblia, G. Kalla ja J. L. Jürgens. Sekretäriks E. Dolf.

Eestlaste teine volikogu 1909—1913. a. võis töötada juba normaaloludes ja -aegadel. Tegelased olid juba asjaajamises enam-vähem vilunud. Haritlaste juurevool igal alal oli tõusnud suure hooga. Ajakirjandus teinud suuri edusamme: peale „Tallinna Teataja“ ilmusid „Päevaleht“ ja teised. Asutati uusi vabrikuid, ehitati suuremaid ja vähemaid elumaju. Uuele turule tõusis „Estonia“ kontserdi- ja teatrihoone. Rahva arv kerkis 1913. aastaks 123.440-le, kuna 1900 oli 60.000 elanikku.

Eesti kolmas volikogu.

Saabus 1913. a. Kodanik seisis jälle valimiskastide ees. Ehk küll eestlased tundsid endid nüüd juba raekojas täieliste peremeestena, siiski tuli minna valimisele hoolsa ettevalmistamise ja kindla kavaga, sest vastased siiski ei olnud matnud veel oma lootusi. Juba tuntud organisatsiooni teel ja tugeva ajakirjanduse kaudu saavutati jälle uus võit.

1913. a. volikogu kujunes järgmises koosseisus: eestlasi 47, venelasi 5, sakslasi 28.

Volinikkude nimestik:

Eestlased: M. Pung, G. Treiberg, A. Kreman, G. E. Luiga, V. Kesker, E. Dolf, K. Liivak, A. Anderson, A. Spridis, F. Kadak, J. Madjuvi, R. Birkenberg, N. Blauberg, J. Vahtrik, F. Haas, J. Kallas, P. Pinna, A. Trepp, A. Uesson, J. Jürgens, T. Kuusik, V. Linnamägi, F. Akel, J. Veiserik, J. Bergman, J. Oras, M. Moorman, T. Kurikof, N. Kann, J. Schlisti, F. Vahtrik, E. Peterson, V. Lender, F. Karlson, J. Liliental, K. Mend, A. Altman, K. Pliiman, A. Peet, V. Pinkovski, K. Siimon, E. Veinberg, P. Kuiberg.

Venelased: G. Beljagin, M. Gorshkov, F. Blinov, A. Krjukov, V. Andrejev-Gorbatshev.

Sakslased: A. Marquart, J. Rosenbaum, E. Rotermann, K. Siegel, S. Schwarz, M. Stilmark, O. Benecke, R. Schmidt, E. Arnsen, G. Koch, V. Karstens, V. Auster, R. Rank, H. Hirsch, M. Hirsch, N. Riesenkampf, A. Jürgens, V. Johannson, O. Koch, E. Bodisko, G. Scheel, K. Stempel, V. Oldekopp, E. Bätge, E. Wahl, E. Detloff, Chr. Mickwitz, E. Hörschelmann.

Valiti: linnapeaks J. Poska, linnanõunikudeks: J. Umblia, J. L. Jürgens, G. Kalla (kuni 10. okt. 1914), J. Vinogradov, A. Uesson (11. okt. 1913); sekretäriks — E. Dolf.

Linnaomavalitsuse töö läks edasi täies hoos.

1914. aasta. Algas maailmasõda, tuues enesega kaasa suuri raskusi. Varustuse alal — kütte ja viljamuretsemises linnal tuli kanda suuri kulusid; tuli kaela rohke töö koorem, mis halvas harilikku loovat tööd suurel viisil.

Eesti neljas veneaegne volikogu.

1916. a. volikogu valimine käis harilikku rada. Sakslased olid juba oludega harjunud; linnavalitsuse ohje uuesti oma kätte püüda, paistis neile mõttetuna katse. Eestlaste vaimline kui ka aineiline ülekaal oli tõusnud seevõrra, et vanadele aegadele tagasi minek tundus täiesti võimatu.

1916. a. valiti: Linnapeaks J. Poska, linnanõunikeks: G. Beljagin, J. Umblia, A. Uesson, A. Gorbatshev ja E. Veinberg; sekretäriks endiselt E. Dolf.

Järjekorralisi linnavalimisi peeti 13.—18. veebruaril 1917. a. mis kujunesid viimasteks majaanikide linnavalimisteks. Seekord valimisevõitlus ei rajanenud enam rahvuslisele alusele: eesti-vene blokk, kes 1904. a. saadik oli pidanud sakslastega kibedaid võitlusi, leppis viimastega kohtade arvus kokku. Selle liiduga algas nüüd võitlust grupp majaanikke, endise linnavoliniku P. Kuibergi juhatusel, kes nimetas ennast „Parteita parteiks“, kuid suutis omandada 80. linnavoliniku kohast ainult 4. Seekord valiti linnavolinikeks: N. Aljantschikov, A. Bürger, A. Anderson, A. Kreman, J. Weltermann, K. Liivak, J. Pitka, W. Kesker, A. Birk, M. Luther, H. Hirsch, G. Sievers,

R. Schmidt, L. Beljaev, J. Anton, V. Hvalenski, N. Ivanov, G. Lanekorb, J. Pullisaar, J. Sitska, J. Kesküll, V. Karstens, J. Poska, M. Pung, H. Saat, H. Bauer, P. Kuiberg, J. Jegorov, F. Vahtmeister, A. Arro, O. Nigol, H. Reier, M. Amisepp, O. Kilgas, E. Krik, J. Bergmann, F. Trakmann, J. Jürgens, T. Kuusik, K. Morman, N. Kann, V. Serdjuk, V. Pinkovski, J. Oras, A. Kirmann, K. Ever, O. Reintam, O. Freiman, V. Potapov, V. Andrejev-Gorbatshev, A. Uusen, J. Aben, J. Liliental, A. Uesson, M. Lintsbah, A. Krjukov, J. Karo, E. Veinberg, J. Annusson, A. Buldas, E. Peterson, J. Preismann, V. Hanstein, P. Vassiljev, G. Tiik, N. Riisenkampf, V. Oldekop, V. Auster, E. Vahl, M. Hirsch, J. Kopf, J. Tannebaum, C. Mickwitz, O. Benecke, E. Bätge, A. Koch, R. Schulmann, H. Koch, A. Jürgens, F. Falkenberg.

Sõda kestis edasi. Selle hävitav mõju andis ennast igal pool tunda. Riigis tõusid rahutused. Rahutuste laine lõi 1917. a. ka Eestisse. Vene keiserriik hävines. Vabaduselaine käis üle maa. Enesest mõistetav et iganenud linnaseaduse alal ainult kahest elanikkude kihist — majaanikest ja kaupmeestest valitud volikogu ei võinud kesta edasi. Kerenski poolt antud uue linnaseaduse põhjal määrati 1917. a. augustikuul uued valimised: üldise, ühetaolise, salajase, proportsionaalse põhimõtte alusel, kuid juba poliitiliste rühmituste kaudu.

Võistlesid 14 nimekirja järgmiste tagajärgedega:

Nr. 1. Venemaa sots.-dem. töölispartei (enamlased) Tall. osak.	21.572	31
Nr. 2. Poola rahvuslased	773	1
Nr. 3. Eesti demokraadid	4.464	6
Nr. 4. Naisõiguslased	206	—
Nr. 5. Töö rahvussotsialistid	261	—
Nr. 6. Tallinna vene organisatsioonide Liit	2.010	3
Nr. 7. Eesti sots.-dem. töölispartei väheml.	8.282	12
Nr. 8. Tallinna saksa organisatsioonide Liit	3.187	5
Nr. 10. Juudi rahvuslased	469	1
Nr. 11. Sotsiaal-revolutsionärid	15.145	22
Nr. 12. Läti-leedu blokk	336	1
Nr. 13. Erakonnata demokraadid	78	—
Nr. 14. Üürnikkude selts „Üürnik“. Eesti Tööerakond, Tallinna linna omavalitsuse teenijate ühisus ja eesti naisseltsi kogu	12.612	18
Nr. 15. Vaba rahva erakond (k.d.)	478	1

Kokku 69.873 101

TAGASIVAADDE NELJALE EEST-LASTE VOLIKOGULE 1905—1917 A.A.

Neli veneaegset eesti volikogu said töötada umbes 12 aastat. Esimene ja viimane nendest pidid töötama aegadel, kus harilikku tööd takistasid poliitilised rahu- tused ja maailmasõda.

Loomulikult tegutseda said vaid teine ja kolmas volikogu 1908.—1914. a. vahel.

Heites pilku sellele tegevusele näeme, et seal ka kitsastes linnaseaduse piirides ja rasketel aegadel on tehtud palju üles-ehitavat tööd linnaelanikkude heakäekäigu alal. On suuresti tõstetud vaimlist ja ai- nelist tasapinda.

Võiksime muuseas nimetada järgmisi kavatsusi ja ettevõtteid, mis suuremalt jaolt teostatud:

1) Hariduse alal laiendati koolidevõr- ku suuresti, ehitati juure mitu algkooli- maja ja moodne tütarlaste kommertskooli- hoone, asutati linna maksuta raamatukogu ja lugemiselaud.

2) Tervishoiu alal loodi koguni uus organisatsioon. Seati ametisse uued ter- vishoiu-arstid, kooliarstid ja vaestearstid.

Ehitati haigemaju:

3) Linna valgustuse alal suurendati gaasivabrikut ja ehitati uus elektri- jaam.

4) Kanalisatsiooni ja uulitsate silluta- mise võrku laiendati suuremal viisil.

5) Avati aadresslaud.

6) Muretseti uus auhinnaga kroonitud tulevase linna plaan, mille valmistas soome arhitekt Saarinen.

7) Linn mõõdeti ümber Moskva Kons- tantini instituudi poolt.

8) Nõutati uus auhinnatud raekoja plaan.

9) Asutati turbatööstus.

10) Avati linnaapteek.

11) Asutati linnapank.

12) Osteti väga mõõduka hinnaga Lehmja ja Kurna-mõisad. Neil mõisatel

on oluline tähtsus just seepärast, et lõu- napoolne ülemiste järve kallas oli mõisate piiriks.

13) Planeeriti linna ümbrus aedlin- nade asutamiseks.

14) Loodi uus elektritrammi kava.

15) Valmistati uus kanalisatsiooni- plaan.

Peale selle valmistati linna majanduse alal veel mitmed projektid ja kavad, mille- lede teostamine jäi eelpooltähendatud olude tõttu seisma.

Mödaminnes võiks märkida, et alates 1907. a., eestlastel tuli ka teha läbi tule- proov kõrgete külaliste, kroonitud peade vastuvõtmises, sest linnaomavalitsus võtab traditsiooniliselt linna pinnale astunud külalisi esimesena vastu.

Seitsmel korral oli eesti linnavalitsusel juhus võtta vastu külalisi: Rootsi kunin- gat, Saksa keisrit, Inglise kuningat, Prantsuse presidenti ja 3 korda Vene keis- rit. Ka selles esinemises vastastel ei olnud midagi ütelda. Eestlane seisis ka siin oma seisukoha kõrgusel.

Viimane volikogu, mis 1917. a. valiti — osutus üleminekusillaks Vene riigist Eesti vabariiki.

Ei saa lõpuks jätta tähendamata, et eestlaste võitu 1905. a. Tallinna linnavali- mistel tuleb nimetada suursündmuseks, nagu eelpool juba tähendatud Eesti suu- rema linna, vanast ajast tähtsa sadama- linna — Tallinna omavalitsuse etteotsa said täies enamuses eestlased. Sellel sünd- musel on eriline tähtsus ka ettevalmistuses Eesti riiklisele iseseisvusele. Tallinna linna parlamendi koolist on käinud läbi mitmed meie praegused riigi ja omavalit- suse tegelased, nagu K. Päts, O. Strand- mann, Dr Akel, J. Teemant, M. Pung ja teised. Ajaloolised linnavõtmed, Tallinna võtmed, ühtlasi ka Eesti muistse Linda- nisa võtmed langesid 1905. a. tagasi eest- laste kätte juba jäädavalt...

Tallinna linnavolikogu erakorralise koosoleku protokoll 5. jaanuarist 1905. a.

Koosoleku päevakord:

1. Linnavolinikkude vannutamine.
2. Linnapea valimine.
3. Volikogu-juhataja valimine Linna- seaduse § 120. ettenähtud küsi- muste arutamise puhuks.

P. 1.

11. juuni 1892. a. Linnaseaduse § 58. kohaselt vannutasid linnavolinikke: üle- preester Simeon Popoff — õigeusklikke, pastor Treuer — luterlasi ja rooma-kato-

liku kiriku preester Limanovič — kato-liku-usulist.

Selle järgi linnavolinikud kirjutasid vandetöötusele alla.

P. 2.

Linnapea tegi volikogule ettepaneku asuda linnapea valimisele eelolevaks neljaks aastaks.

Lnv. *Poska* — tegi ettepaneku muuta päevakord sellaselt, et enne valitaks volikogu juhataja L. S. § 120. ettenähtud juhtudeks ja alles pärast seda valida linnapea.

Päevakorra muutmine rajaneb Valitseva Senati Ukaasile, mille järgi uue linnapea valimisel, linnapea peab panema maha selle kohuse, olgugi et seaduses ei leidu sellekohast ettekirjutist. Alles pärast mainitud koosoleku-juhataja valimist volikogu võib asuda linnapea valimisele.

Lnv. *Mickwitz* — ühines selle ettepanekuga põhimõtteliselt, vaatamata sellele et on teisigi Val. Sen. seletusi, millistes väidetakse et selle mittetäitmine ei või olla valimiste tühistamise põhjuseks. Kui volikogu siiski on nõus sellega et linnapea valimine peab toimuma mitte linnapea juhatajades, vaid L. S. § 120. alusel valitud koosoleku-juhataja juhatamisel, siis see võiks sündida alles pärast valitud isiku kinnitamist kubernerilt, Linnaseaduse kohaselt.

Lnv. *Poska* — vastas, et Siseministri seletuse põhjal volikogu-juhatajaks valitud isik võib juhatada volikogu juhul kui arutatav küsimus ei kannata edasilükkamist mõneks järgnevaks koosolekuks. Sellasel juhul selle isiku kinnitamine kuberneri poolt peab järgnema täiendavalt. Seepärast ei leidu takistusi linnapea valimiseks tänasel koosolekul L. S. § 120. põhjal valitud isiku juhatamisel. Kui järgneb kuberneri täiendav kinnitus, siis valimised jäävad jõusse. Vastasel korral volikogu peab valima uuesti.

Lnv. *Mickwitz* väitis, et seaduses ei leidu mingeid juhatusi volikogu juhatamiseks kubernerilt seaduslikus korras kinnitamata isiku poolt. Linnapea valimist alles kinnitamata isiku juhatamisel tema peab mittevastavaks volikogu aule, sest sellasel juhul valimisi võiks tühistada.

Lnv. *Demin* — tähendas et linnapea on kohal. Et seadus ei keela toimetada linnapea valimist endise linnapea juhatajades, avaldas lootust et lnv. *Poska* lepib valimiste toimetamisega tänasel koosolekul linnapea juhatamisel.

Lnv. *Teemant* ei võinud leppida lnv. *Demini* arvamisega. Kui Val. Senat on juba kord tunnustanud otstarbekaks ja kohasemaks linnapea valimise toimetamise eriti valitud isiku juhatamisel, siis see osutus peaks olema volikogule küllaldaseks põhjuseks toimida neid valimisi V. Senati juhatare kohaselt. Pealeselle volinikkude enamus soovib valida linnapead isiku juhatamisel, kel on üldine volikogu usaldus.

Lnv. *Hörschelmann* luges ette vastavad Val Sen. seletused, millistest selgus et volikogu juhatamise asjus linnapea valimise puhul Senat on tunnustanud et linnapea peab panema maha selle kohuse, hoolimata sellest et seaduses puuduvad seks puhuks ettekirjutised, kuid hilisemais määrustes öeldakse, et seadus ei maini linnapea kohustust kõrvaldada volikogu juhatamisest sel puhul, ja et olgugi otstarbekam toimida linnapea valimisi eriti valitud isiku juhatamisel, — selle mittetäitmine ei või siiski olla valimiste tühistamise põhjuseks. Sellest selgub, et seaduse kohaselt pole mingeid takistusi valimiste toimetamiseks endiselt, linnapea juhatamisel.

Lnv. *Poska* — tähendas, et seaduste tõlgitsemisel võib talitada mitmeti. Käesoleval juhul pole kahtlust et 1888. a. Val. Sen. avaldas oma kategoorilise arvamise et uue linnapea valimisel, linnapea peab panema maha selle kohuse. Kui Senat on kord avaldanud et on väärkam valida linnapead eriti valitud isiku juhatamisel, siis see osutus peaks olema volikogule tähtis.

Lnv. *Päts* ei lepinud väitega nagu linnapea valimine kubernerilt alles kinnitamata isiku juhatamisel ei vastaks volikogu aule. Arvestades Senati juhatusi ja Siseministri seletusi, ta ei leia selles midagi alandavat; Siseministri seletusele vastavalt sellase isiku kuberner võib kinnitada täiendavalt. Kui minister tegi sarnase ettepaneku, siis volikogul on täielik võimalus kasutada seda ja asuda juba tänasel koosolekul linnapea valimisele täna valitava isiku juhatamisel. Omavalitsuse põhimõtet ei rikuta, kui toetudes siseministri seletusele, volikogu asub valimisele.

Lnv. *Mickwitz* ei pidanud väärrikaks toimida linnapea valimist seaduse vastaselt, isiku juhatamisel kes alles seaduslikult kinnitamata. Omavalitsus kuidagi ei seisa seaduse nõuete mittetäitmisel, vaid vastuoks, maksvate seadusenormide täp-

ses täitmisel. Tema arvates volikogu võib tänaasel koosolekul asuda linnapea valimisele endise kombe järgi, endise linnapea juhatamisel, või ta lükkab valimised edasi kuni erijuhataja kinnitamiseni tõsitatud korras.

Seejärele volikogu võttis häälteenamusega vastu lrv. Poska ettepaneku ja avaldas nõusoleku valida enne linnapea valimist volikogujuhataja L. S. § 120. ettenähtud juhtudeks.

lrv. *Teemant* pani ette valida lrv. Poska, lrv. Mickwitz ja Mend aga esitasid kandidaatidena endise volikogujuhataja parun Girardi.

Kuulidega hääletades, volikogu valis seejärel 43. häälega 19. hääle vastu lrv. Poska volikogujuhatajaks L. S. § 120. ettenähtud küsimuste arutamisel. lrv. parun Girard sai 24 häält poolt ja 38 vastu.

P. 3.

Osutades Siseministri seletusele, lrv. Poska tähendas et linnapea valimine tänaasel koosolekul oleneb linnavolikogu äränägemisest. Kui volikogu tunnustab küsimuse edasilükkamatuks, tal on täieline võimalus asuda valimisele. Seepärast ta palus volikogu võtta seisukoht valimise edasilükkamise kohta.

lrv. *Mickwitz* — eelistas valimise edasilükkamist kuni volikogu juhataja kinnitamiseni ja kutsuda seejärgi kokku uus volikogukoosolek seadusepäraseks valimiseks.

lrv. *Teemant* — ei pooldanud lrv. Mickwizi arvamist, kuna valimiste toimetamiseks tänaasel koosolekul puuduvad takistused, sest lrv. Poska kinnitatakse volikogu juhatajaks kahtlemata.

lrv. *Päts* ühines lrv. Teemanti arvamisega, lisandades sellele, et volikogule pole midagi alandavat selles et valimist toimetaks isiku juhatamisel, kes alles kuubernierilt kinnitamata, sedaenam et tema kinnitamine võib sündida täiendavalt. Peaks võtma tänuga vastu siseministri juhatused volikogu juhataja täiendava kinnitamise asjus aga mitte lükkama neid tagasi.

lrv. *Mickwitz* — vastas, et seadus ei keela toimida valimist linnapea juhatamisel, kuid keelab seda seaduslikus korras kinnitamata isiku juhatamisel. Tema arvates valimised oleksid seadusevastased kui neid juhatab kinnitamata isik.

lrv. *Teemant* — tähendas, et selle küsimuse otsustamine oleneb täielikult voli-

kogust, kuid ta peab küsimuse edasilükkamatuks. Tõepoolest võib kinnitada, et linnapea valimine kiires korras osutub tarvilikuks.

lrv. *Beljagin* — ei ühinenud ettepanekuga toimida valimisi alles ametisse kinnitamata isiku juhatamisel. Kuna volinik ei või asuda kohuste täitmisele enne vannutamist, siis ka volikogu juhatajaks valitud isik ei või täita seda kohust kuni ta pole kinnitatud seaduslikus korras.

lrv. *Hörschelmann* tähendas et edasilükkamatuks võib tunnustada vaid sellaseid küsimusi, milliste lahendamiseks seadus näeb ette kindlad tähtajad, kuid ainult mitte mõne voliniku soovi toimida valimisi, hiilides seaduse nõuetest mööda.

lrv. *Päts* tegi volikogule ettepaneku tunnustada käesolev küsimus siseministri seletuse kohaselt edasilükkamatuks.

Seejärele linnavolikogu tunnustas häälteenamusega et linnapea valimine on edasilükkamatu ja tuleb teostada viivitamata.

lrv. *Mickwitz* — jäi eriarvamisele, millega ühinesid lrv. lrv. Riesenkampf, Dr. Veiss, Dehio, parun Girard, R. Veiss, Hörschelmann, Bätge, Benecke ja t.

Linnapea loobus koosoleku juhatamisest andes selle lrv. Poskale üle.

lrv. *Teemant* — pani ette valida linnapeaks tõsine riiginõunik Erast Georgi poeg Hiatsintov, ja esitas koosoleku juhatajale: 1) vaestelastekohtu tunnistise 23. dets. 1904. a. nr. 596, et lesk Anna Bertelov on oma alaealiste laste Leontiine, Romani, Osvaldi ja Karli, — Friedrichi laste, — Bertelov'ide hooldajaks, ja hrad Erast Georgi p. Hiatsintov ja Johan Medelmann on lese Bertelov'i nõumeesteks kaaseestkostjatena, ja 2) notariaalselt kinnitatud volituse, antud leselt Bertelov'ilt ja J. Medelmann'ilt t. r. n. Erast Georgi p. Hiatsintovile kui esindajale linnavalimistel aktiivse ja passiivse valimiseõigusega.

lrv. *Mickwitz* tähendas, et nagu temale teada, linnapea kandidaadiks ette pandud isik on kohalik kõrgem riigiametnik ja sellase isiku valimine linnapeaks oleks omavalitsuse mõtte vastane.

Juhataja katkestas lrv. Mickwitz'i, tähendades, et esitatud kandidaatide omaduste üle ei saa pidada väielusi.

lrv. *Mickwitz* vastas, et ta pole kõnelenud kandidaadi isiklistest omadustest. Ta on pidanud silmas vaid põhimõttelist seisukohta ja küsis kas ülesseatud kandidaat, tema linnapeaks valimise korral, lah-

kub praegusest ametist riigiteenistuses. Sellele juhataja vastas et kandidaadi praegust ja linnapea ametit ei saa pidada üh-teaegu.

Lnv. *Mickwitz* — esines siis küsimu-sega millisel seaduslikul alusel hra Hiatsintovi võib valida linnapeaks, kuna ta nimi ei esine valijate nimekirjas, mis avaldatud Eestimaa Kubermangu Teatajas, lesel Bertelov'il aga on nimekirja järgi peale alaealiste laste veel täisealine poeg Aleksander, kellelt pole esitatud volitust.

Juhataja luges ette vaestelastekohtu tunnistise ja lese Bertelov'i ja tema kaas-eestkostja Medelmanni vastava volituse.

Lnv. *Riesenkampf* osutas kubernerilt kinnitatud ja üldiseks teadmiseks välja-kuulutatud valijate-nimekirjade ametli-kule iseloomule, lisandades et vaestelaste-kohtu tunnistuses ei mainita Bertelovi poega Aleksandrit, sest ta on juba täisea-line. Valijate-nimekirjas Aleksander Ber-telov esineb aga vastava kinnisvara kaas-omanikuna. Sellepärast ei või tullaagi kõ-nesse kellegi valimine linnapeaks esitatud dokumentide põhjal, kuni pole esitatud vo-likogule Aleksander Bertelovi volitus.

Lnv. *Päts* eitas valijate-nimekirjade ametlikku loomu, millele lnv. *Riesenkampf* vastas, et Linnaseaduse alusel linna ame-titesse võib valida ainult isikuid, kes kan-tud valijate-nimekirjadesse, milliseid lin-navalitsus peab alati pidama korras, tehes neis õigel ajal märkusi sündinud muuda-tustest valijate koosseisus.

Lnv. *Päts* ei leppinud lnv. *Riesen-kampfi* arvamisega, sellepärast et avalda-tud valijate-nimekirjad on jõus ainult va-limisteks, viimased on aga praegu juba lõppenud.

Lnn. *Hörschelmann* tähendas et va-lijate nimekirjadesse peavad olema kan-tud kõik isikud, kel on õigus võtta vali-misest osa, — see aga võib sündida ainult tarvilikkude dokumentide esitamisel. Käes-oleval juhul sarnast sissekandmist pole olnud.

Linnapea von *Hueck* — juhtis voli-kogu tähelepanu sellele, et praegu on kõne ainult esitatud volituste õigusest. Kui täisealiseks saanud Aleksander Bertelov on elus, ta peab esitama vastava volituse.

Lnv. *Mickwitz* ühines sellega, tähen-dades et kuni mainitud volituse esitami-seni volikogu ei või asuda hra Hiatsin-tov'i valimisele linnapeaks.

Juhataja, veendudes kinnitatud vali-jate-nimekirjade põhjal et Aleksander Bertelov on kõnealuse kinnisvara kaas-omanik ja leides et see oluline küsimus kuulub selgitamisele, tunnistas tarvilikuks lükata linnapea valimine edasi.

Lnv. *Mickwitz* — arvestades tekkind olukorraga, loobus teise kandidaadi esita-misest sel koosolekul.

Ühinedes juhataja seisukohaga, voli-kogu *otsustas*: Lükata linnapea valimine järgmise volikogukoosolekuni edasi.

Asudes jälle koosoleku juhutamisele, linnapea kuulutas linnavolikogu koosoleku lõppenuks.

Tallinna linnavalitsuse tegevuse põhi-jooned viimasel veerandsajangul.

Heita teatud ajajärgude järele pilku minevikku on tähtis ja tarviline igale inimesele, kuid otse möödapääsematu see on kogukonna elus, eriti siis kui on saadud üle teatud raskusist ja rajatud ühiskondlik elu uutele alustele. Kommunaalpoliitika tulemused avalduvad vaid pikemate ajaväldete järele, mil siis on võimalik hinnata ka senist poliitikat, taotletud siht-jooni ja leida kriteeriumi tuleviku tege-vuskava põhijoonte äramääramiseks. Käes-oleva aasta 5. jaanuaril möödus 25 aastat sellest, mil esimest korda astus kokku Tallinna linnavolikogu eestlastest enam-

sega ja demokraatliku meelsusega. Jättes kõrvale selle sündmuse hinnagu rahvusli-kult seisukohalt, piirduksime järg-nevais ridades vaid selle vaatlemisega kommunaalpoliitiliselt seisukohalt. Tuleks märkida, et kuigi hinnata sellaselt piira-tud ulatuses, peab siiski tunnustama, et saavutatud võit ja sellest äraoleneva töö tulemuste tähtsus kommunaalpoliitilisest seisukohast on võrdne ja vääri-line selle rahvuslikule tähtsusele, sest selle võiduga pandi alus uuele edumeelsele ja töövõime-lisele linnavalitsusele, loodi eeldus ja murti tee otsarbekohasele tegevusele ko-

gukonna objektiivsete huvide kaitseks ja linna, kui terviku, heakäekäigu tõstmiseks.

Tallinnale kui linnale, kelle iga küünib üle 700. aasta, 25 aastat ei võiks olla kuigi mõõduandev, kuid vaadeldes kõnesoleval ajajärgul valitsenud olusid, peame tunnustama et sellesse, võrdlemisi üürikeselt vältvasse aega oli koondatud nii palju ülitähtsaid poliitilisi, rahvuslikke ja majanduslisi suursündmusi, milliseid Tallinn pole elanud läbi aastasadade jooksul ja millised on olnud linnaomavalitsuse tegevusele määrava tähtsusega.

Veerandsajangu eest Tallinn oli veel väike kubermangulinn umbes 70.000 elanikuga, kus rahva tähtsamaks tegevusalaks oli kaubandus, kuna tööstus oli veel võrdlemisi vähe arenenud. Järgmise kümne aasta jooksul suurtööstuse aremine teeb hiiglasamme ja Tallinn muutub tööstuslikuks linnaks, surudes kaubanduse teisele kohale. Peeter I merekindluse ehitamine linna ümbrusse avaldas linna elule omajagu mõju, andes sellele tugevasti väljendatud sõjaväelinna ilme. Maailmasõda ja vabadusesõda aitasid veel rohkem aktsentueerida seda ilmet. Pärast sõdasta suurtööstus on suurel määral paraliseeritud: rida tehaseid jäi seisma. Sellevastu aga linna administratiivne tähtsus tõusis: Tallinn sai pealinnaks, riigi administratiivse aparadi ja riigi rahvamajanduse reguleerimise keskkohaks. 1922. aasta rahvalugemise andmete järgi Tallinnas oli rahva %-jaotus tööharrurühmade järgi järgmine:

1. Põllumajandus	1,2
2. Tööstus	38,4
3. Kaubandus	13,5
4. Transport ja side	11,1
5. Ühiskondlik tegevus	12,7
6. Majateenijad, vahelduva tööalaga ja mitmes tööharrus töötavad isikud	13,3
7. Väljaspool toodud tööharrusid seisavad isikud	6,5
8. Puudulikult üles antud tegevusalaga isikud	3,3
	100%

Viimase rahvalugemise ajast on möödunud juba 8 aastat ja võib olla kindel, et nüüd elanikkude kihitus erineb ülaltoodud andmete pildist tunduvalt. Salastehoolekande-keskkorraldus“, mille eesmuti võib kindlasti väita, et toodud suht-

arvud on viimase 25 aasta jooksul omavahel kõikunud poliitiliste ja majandusliste tegurite mõjul. Ühes sellega ka linnaomavalitsuse tegevuse objektiivsed raamid ja olud on muutunud.

25 aastat on möödunud võidust, kuid rahulikku loovat tööd on olnud võimalik teha vaid 15—17 aasta jooksul. Erakorralised ajad seadsid linnavalitsuse eriliste ülesannete ette, veeretasi linnaomavalitsuse õlgadelt raskusi, milliste ärakandmiseks kulus kõik jõud ja millistele tuli pühendada täielikku tähelepanu. Murranguaegade möödudes avanes alles võimalus loovaks tööks.

1904. aasta võit on nurgakivi meie praegusele kommunaalpoliitikale, sest esimene eestlastest-enamusega volikogu poolt äramääratud sihtjooned on üldiselt praegugi maksivad. Selle poliitika põhiluseid väljendas väga kujukalt tolleaegne linnapea E. G. Hiatsintov oma ametisse astumisel 6. aprillil 1905 volikogu koosolekul peetud kõnes. Selle kõne põhjaneva tähtsuse tõttu olgu toodud väljavõte linnavolikogu protokollist 6. aprillist 1905. Linnapea E. G. Hiatsintov juhtis volikogu tähelepanu sellele raskele ja keerukale tööle, mida linnaomavalitsus peab teostama neljal eelseisval aastal. „Üheks linnaomavalitsuse tähtsamaks ülesandeks peab olema haridusetöö linna kehvemate elanikkude seas, ja selleks tuleb koondada kõik jõud võimalikult rohkema arvu koolide asutamiseks kehvemate elanikkude lastele. Siin seisab ees suur töö, sest praegu on veel väga palju kehvemate elanikkude lapsi, kes jäävad koolihariduseta.

Mitte vähema tähtsusega on linna teravishoidliku seisukorra tõstmine. Meil on olemas haigemaju, kuid neid peetakse ülal erakapitali poolt; ravimise maksud on neis nii kõrged, et need on kehvematele elanikkudele kättesaamatud. See nähtus on anormaalne ja selle pehmemdamiseks ja kõrvaldamiseks on tarvilik leida kõige tõsisemaid abinõusid. Kehvad inimesed moodustavad linna elanikes õieti selle elemendi, kelle olukorra parandamine kuulub linnavalitsuse tähtsamatesse ülesannetes. Linnavalitsuse hoolitsemine elanikkude laiemate kihtide eest peab ulatama ka üle tähendatud piiri, ja rahva söögimajade, öömajade jne. asutamine oleks väga soovitatav. Tõsi, nende eesmärkide taotlemine nõuab linnalt suuri summe, linna rahanduslik seisukord aga hal-

veneb järjest, olenedes kurvast nähtest, et kohalik kaubandus langeb halastamata järjekindlusega. Kaubandust peab toetama, et tõsta ja parandada tegutsemist sellel alal. See ülesanne on väga raske, kuid teatavatel tingimustel täiesti teostatav. Esimene tingimus peitub volinikkude isiklikkudes omadustes: nad peaksid ühinenema sõbralikuks koostööks linna kasuks, unustades oma väiklast enesearmastust ja ausalt suhtudes teiste arvamistele. Kuid see pole veel küllaldane selleks, et tõsta linnaasjandust soovitavale kõrgusele; on tarvis kõrvaldada ja muuta paremaks neid kitsendavaid objektiivseid tingimusi, millesse meie omavalitsused on asetatud maksva seadusega. Et selgitada, missuguseid muudatusi on soovitav võtta ette linnaomavalitsust ja selle tegevust käsitatavates seadustes, on tehtud ettepanek asutada eriline komisjon vastavate ettepanekute tegemiseks.“ Ja uue volikogu esimeseks tähtsamaks sammuks oligi erikomisjoni asutamine linnaseaduse puuduste ja tarvilikkude muudatuste fikseerimiseks, sest ainult reformeeritud seaduslikus olukorras oli mõeldav ettekantud kava enam-vähem täielikum ja otstarbekohasem teostamine. Kuid olud kujunesid teisiti kui oli loota, ja volikogu algatus jäi tagajärgedeta.

1905. a. revolutsiooni laine ulatas ka Eestisse ja pani laiemaid elanikkude kihte käärima. Linnaomavalitsuse ärksamad tegelased, pühendades ennast peale omavalitsuse töö veel laiemalt seltskonnale organiseerimisele, ei võinud loomulikult jääda külmaks pealtvaatajaks kiiresti ja kaasakiskuvalt arenevates sündmustes, ja nad võtsidki rahvaliikumisest elavalt osa. Revolutsiooni likvideerimisega tuli katkestada ka suure vaimustusega alatud linnaomavalitsuse ülesehitavat tööd; suur osa juhtivatest jõududest pidi põgenema kodumaalt, et otsida omale võõrsil varjupaika, kuhu ei ulatunud žandarmi kättemaksev käsi.

Seepärast jäi tulemusteta rida algatusi ja erikomisjonide töid, nagu rahvakoökide asutamine, töövahetalituse, vastastikuse abiandmiseks korraldamine, käsitöö arendamine ja mitmed teised volikogu poolt ellukutsutud komisjonide tööd.

Aegamööda linnaomavalitsuse töö hakkas muutuma jälle viljakamaks. Valiti uus linnavalitsus, sest ka volikogu ülejäänud liikmete seas leidis agaraid jõudusid, kes innuga rakendusid kogukonna töösse.

1906. aastal valitud uus linnapea V. Lender, asudes ametikohuste täitmisele, lubas jätkata linnaomavalitsuse tööd E. G. Hiatsintovi poolt deklareeritud vaimus ja pidada eriti silmas linna alevite huviseid ja hädasid.

Energiline loov töö jätkus, kommunaal-poliitiline mõte töötas intensiivselt. Paistis et reaktsioonilaine ei suutnud paraliseerida kommunaal-ärkamise vaimustust linnavolikogus ja -valitsuses. Ajajärgus 1906—1913 on asutud rea tähtsate küsimuste juure nagu ramaatukogulugemistoa avamine, puudamaksu sisseadmine, linna planeerimise eeltööde korraldamine, linna maainventuuri koostamine, linnavalitsuse ja täidesaatvate komisjonide instruksioonide läbivaatamine, telefoni ümberkorraldamine, elektrijaama ehitamine j. n. e. Rida ülesvõetud küsimusi suudeti viia lõpule ja kutsuda ellu kogukonnaelus tähtsat osa etendavaid uuendusi. Tähtsamad neist oleks — planeerimiskava väljatöötamine, elektrijaama ehitamine, pandimaja ja panga asutamine, koolimajade (näiteks Veerenni ja teiste) ja nakkushaiguste haigemaja ehitamine, mitmesuguste laboratooriumide ja ambulatooriumide asutamine, linna arstliku personaali suurendamine, vaesteabi korraldamine Elberfeldt'i süsteemi alusel j. n. e. Kuid rida tähtsaid kavu ei saadud teostada valitsuse vastuseisu tõttu. Eriti aga kitsad majanduslikud ja rahanduslikud piirid takistasid E. G. Hiatsintovi kava teostamist suuremal määral. Tuli otsida teid kuidas saada üle neist raskustest, eesjärjekorras tõsta linna rahanduselist jõudu. Missuguseid sihte siin seati üles, on kõige parem väljendatud linnapea J. Poska kõnes, mille ta pidas volikogu koosolekul 21. augustil 1913, asudes ametikohuste täitmisele. Ta ütles: „Linnaomavalitsuse edu- ja tulemusrikkaks tegevuseks peab olema kindel kava. Sellase puudumisel tegevus võib areneda küll edukalt mõnel aladel, kuid teiste alade kahjuks. Nii on praegu asutud väga energiliselt rahvahariduse paremale korraldamisele, kuid rahvatervishoiu- ja sanitarolude parandamiseks on tehtud vähe. Endastmõistetavalt ei saa eitada tarvilikkude kapitalide puudust paljude kavade teostamiseks, kuid on vaja leida raha nende kavade teostamiseks, milliseid ei saa lükata edasi. Selleks peaks suurendama linna kaubanduslikkude ettevõtete arvu, neil aladel, kus linn võib olla monopolistiks.

Samuti aitaks tasakaalustada tulusid järjest kasvavate kuludega, tulude saavutamise kõikidest linna päralt olevatest varandustest. Kui võrdlemisi madala hindamise järele nende varanduste väärtus ulatab 20 milj. rbl., on täiesti õigustatud arvamine, et osaval ekspluateerimisel need varandused võivad anda palju suuremat tulu kui neist saadakse praegu. Rippumata sellest linnaomavalitsus peab asuma ka uute tuluallikate leidmisele. Selles suhtes ei saa jätta juhtimata tähelepanu maahinna tunduvale tõusule linnas, eriti viimasel ajal. Linn peab kasutama ära selle asjaolu oma tulude suurendamiseks“.

Kuid esilekerkind raskuste tõttu ka linnapea J. Poska poolt esitatud linnaomavalitsuse tegevuse sihtjooned tuli jätta kõrvale. Sõjad ja revolutsioon seadsid kogukonna sarnaste suurte ülesannete ette, et tahes ehk tahtmata tuli loobuda kaugemaleulatuvatest kavadest või lükata need määramata ajale edasi. Tuli esijärjekorras koondada tähelepanu ja ainelist jõudu päevaküsimuste ja -murede lahendamisele, milleks otsusid elanikkude varustamine esimese järgu tarbe- ja toiduainetega. Olude sunnil linna majapidamise arenemine võttis hoopis teise suuna kui oli nähtud ette J. Poska kavas. Linna varanduste ja ettevõtete ekspluateerimise tulude relatiivne tähtsus on langenud 28,4%-lt 1916. aastal — 14,8%-le 1928/29. aastal, kuna tulud maksudest näitavad tõusu 6,7%-lt 1916. aastal — 39,1%-le 1928/29. aastal.

Linna varandust ja ettevõtteid võib ekspluateerida tulemusrikkalt, kui on otsustavalt korraldatud pikaajaline krediit. Sellase puudus tänini on annud enast valusasti tunda linnaomavalitsuse majapidamises.

Pealeselle rahaväärtuse langemine oli mõjuvamaks teguriks tähendatud tulude suhtelise erikaalu muutmiseks, kuna aga linna ettevõtete toodete hinda pole tõstetud vastavalt, vaid neid on hoitud mõõdukuse piires, et linn ei teostaks kodanikkude laiemate kihtide kaudset maksustamist oma monopoolse iseloomuga ettevõtete kaudu. Üldse peab aga tähendama, et oma ettevõtete tariifide poliitikaga linn on taotlenud rohkem heakorra, tervishoidliku ja tööstuse arendamise sihte kui puhtfiskaalseid, olgugi et viimase sihi saavutamiseks ei olnud formaalseid takistusi. Siin on igatahes olnud määrava tähtsusega volikogu enamuse meelsus ja linnavalit-

suse tahe võtta ettevõtteid teatava lülina terves kogukonna majapidamise süsteemis, piirates seega nende iseseisvat tähtsust ja asetades neid kogukonna üldpoliitiliste sihtide taotlemise osasse.

Ka teine osa J. Poska kavast — taotleda tulusid linna maa hinna tõusust — on võtnud hoopis teise suuna. Ka siin oli määrava tähtsusega rahaväärtuse kaotamine, mis täiesti paralüeeris ehitustegevust ja pani ühes sellega pikemaks ajaks seisma nõudmise ehituskruuntide järele. Viimaste spekulatsiooni-väärtus langes ja seepärast ei võinud üldse olla juttugi siin veel tulude taotlemisest. Ja kuigi poleks olnud rahaväärtuse langemist, siis ka puhtkommunaal-poliitilistel kaalutlustel linn poleks olnud eriti huvitatud maahinna tõusmisest, olgugi, et linn on ise kõige suurema kinnisvara — tagavara-ehituseala omanik.

Juba enne maailmasõda tulid ikka sagedamini ja teravamal kujul kuuldavale hääled korterikriisist Tallinnas. Üheks abinõuks selle pahega võitlemiseks linnavolikogu otsustas 1914. a. asutada aedlinna „Lillep-Varsaalliku“, kus oli kavatsatud anda välja maad — ehitusekrunte põlise rendi (mitte obroki) instituudi alusel (Balti Eras. III k. 4131—4154), mille instituudi paremus seisab kõige pealt selles, et ehitaja saab maad ilma ühekordse sisseastumise-maksuta, vaid maksab ainult igaaastast renti teatud aastate jooksul, missugune asjaolu mõjuks selleks kaasa, et ka majanduseliselt nõrgemad kodanikud võiks ehitada omale kodukolde. Peale maailmasõja muutus aga korterikriis veel teravamaks ja linnaomavalitsuse üheks tähtsamaks ülesandeks sai ehitustegevuse elustamine ja toetamine. Mitte piirdudes üksi lisatoetuslaenu andmisega riiklikule laenule, linn on teatavates raioonides annud ehitajaile ehitusekrunte brokialusel ainult uulitsa ja heakorra sisseseadmiskulude eest, võimaldades nendegi kulude tasumist 15. aasta jooksul.

Nii siis, nagu kirjeldatud asjaoludest näha, pole maapoliitika tulude taotlemisel olnud alust, vaid linna maapoliitika on arenenud just vastupidises suunas.

Kui maailmasõda paralüeeris linnaomavalitsuse tegevust väliselt, siis vaatamata suurtele raskustele, suudeti üksikute aladel panna maksma uuendusi, nagu ülalpool juba mainitud, sest kommunaal-poliitiline mõte töötas edasi. 1917. aasta revolutsioon lõi alul linnaomavalitsuse

sarnasesse seisukorda, et mida enam revolutsiooniline meelsus võttis maad, seda enam paralüüserus ka linnaomavalitsuse loov töö, olgugi et seda just nõuti ja selle puudumist heideti ette senisele linnavalitsusele.

1917. aastal valitud linnavolikogus olid esitatud 14 rühmitust ja parteid. Eriti tugev oli äärmine pahempoolne tiiv — Venemaa sotsiaal-demokraatiline tööliste partei (enamlased) ja sotsiaalrevolutsionäärid, kellel oli kokku 53 kohta volikogu 101 kohast. Mõõdukate parteide esindajaid ja endisi linnategelasi oli vähe. Neile langes osaks raske ülesanne: paralüüserida anarhistlik-kommunistliku enamuse mahakiskuvat tegevust. Jõudu oli vähe, kuid seda enam oli suur vastutustunne tuleviku vastu ja seda enam oli meelekindlust. Sellel tegevusel oli edu, ja volikogu enamuse tung — süvendada revolutsiooni ja õhutada klassivõitlust — jäi suuremalt jaolt vaid žestideks.

Linna omavalitsuse töö oli katkestatud ka Saksa okupatsiooni ajal, sest siis omavalitsust kui sarnast ei olnud: kõik võim oli sõjaväevõimude käes, ja kogukonna huvid olid siis kolmanda järgu tähtsusega. Okupatsioonivõimude lahkumisega ja Eesti iseseisvuse algpäevil, vabadusesõja ajal ja ka järgnevatel aastatel kuni eesti rahakursi stabiliseerimiseni, linnaomavalitsusel tuli töötada rasketel majanduselistel tingimustel, olgugi et tegevuse seaduseline alus muutus palju soodsamaks. 1927. aasta uue linnamaksu-seadusega laiendati linnade õigusi kodanikkude maksustamise alal tunduvalt, nähes ette rida uusi makse, kuna endiste maksude norme tõsteti. Teiselt poolt omavalitsuste autonoomia kindlustuseks anti Eesti Ajutise Valitsuse poolt „Omavalitsuse ajutine järelevalve seadus“, mille järele keskvalitsus võis teostada järelevalvet omavalitsuste tegevuse üle ainult seadusepärasuse seisukohast, väljaarvatud mõned erandid, mis seaduses määratud täpselt kindlaks.

Lisaks nendele kahele seaduseandlikule aktile, millised iseenesest on põhjaneva tähtsusega meie linnaomavalitsuse arenemisele, tuleks mainida ka valimise-seadust, mis rajab valimised proportsionaalsele põhimõttele.

Vaimustus, millega volinikud asusid tööle iseseisvuse alul oli suur. Olgugi et objektiivsed olud polnud loovaks tööks soodsad, ega võimaldanud teostada suu-

rema tähtsusega ülesandeid, siiski kommunaal-poliitiline mõte töötas tol ajal väga intensiivselt. See avastus eriti 1920. a. Tallinnas ärapeetud linna- ja aleviomavalitsuste tegelaste kongressil, kus kolme päevaga arutati läbi pea kõik linnaomavalitsuse tegevusealad, otsiti uusi teid, uusi tegevusalasid, millele tuleks rajada linnaomavalitsuse tööd vabas Eestis. Ka sel kongressil oli tähtsamaks probleemeks samad küsimused, mis E. Hiatsintov väljendas omal ajal, see on: hoolekanne, haridus, tervishoid ja linnaseaduse reform. Seepärast loomulikult tekib küsimus, kas Tallinna linnavalitsus on jõudnud edasi tähendatud aladel viimase kümne aasta jooksul, või on need probleemid veel samal astmel kui 1904. aastal. Siin ei saa olla kahte küsimust: on tehtud suuri edusamme, olgugi, et see edu on nõudnud ja nõuab veelgi suuri ohvreid. Hoolekande alal laste lahtine ja kinnine hoolekanne on kõigepealt rajatud kindlale alusele, on korraldatud ümber vanu lastekodusid ja ehitatud juure eeskujulikke uusi, üldine hoolekanne on rajatud otstarbekohastele alustele, kus antavat abi püütakse individualiseerida, teostedes seda osalt Elberfeldt'i — hoolekande kuratorid — ja osalt Strasburgi — palgalised ametnikud-kontrolöörid — süsteemide kaudu; vanadekodud on korraldatud ümber; on loodud tihe kontakt teiste sel alal tegutsevate organisatsioonidega. Peale selle omavalitsuse kohuseks on saanud ka lahtine hoolekanne vigaste ja kurikalduvustega laste, pimedate, kurtummade ja nõdra mõistuslike eest, olgugi, et see Hoolekande-seadusega on pandud Töö- ja Hoolekandeministeeriumile (nüüdne Sotsiaalministeerium), kes tähendatud liiki kuuluvale isikuile korraldab ainult kinnist hoolekannet. Loomulik, et sarnase intensiivse tegevuse tagajärjel hoolekande rahaline koorem on kasvanud. Millist osa ta etendab linna üldises majapidamises näeme järgmistest suhtarvudest:

Linna rahanduse aruande järele linna üldkuludest kulutati hoolekandele (netto) 1916 — 3,8% ja 1928/29. — 6,6%.

Linnaomavalitsuse edaspidine tegevuse arenemine hoolekande alal oleneb muidugi meie rahvamajanduse arenemisest, mille soodne käik kergendaks eeskätt lahtise hoolekande koormat. Oleks ka täitsa loomulik, kui see ala võiks jääda rohkem seltskondlike organisatsioonide hoolde,

kuna kinnine ja poolkinnine hoolekanne jääks omavalitsuse kanda, sedaenam, et selle ala arenemine peab sündima kindla — 10. aasta peale ettenähtud — kava järgi.

Hariduse alal E. Hiatsintov'i kava on ka täielikult teostatud ja veel rohkemgi: sellasest ulatusest, millisel linnaomavalitsus praegu hoolitseb hariduse eest, ei võidud 1905. aastal üldse unistadagi. Viimasel aastakümnel on kantud hoolt ka laiemate ja kehvemate elanikkudekihtide lastele koolihariduse võimaldamise eest koolihoolekande korraldamisega. On ehitatud modernsemaid koolihooneid — Raua tänavale ja Pelgulinna, kuna ka vanu on põhjalikult remonteeritud. Ka väljaspool kooli on levitatud haridust jõudsasti. Millisel määral on pühendatud tähelepanu haridusele, näitavad järgmised arvud: 1915. aastal linnal oli 23 kooli 7356 õpilasega. Algkooli oli 13, 103 klassiga ja 4852 õpilasega.

1928/29. õppeaastal aga oli 27 algkooli, 234 klassikomplekti ja 8188 õpilasega, 10 keskkooli 90 klassikomplekti ja 2995 õpilasega. Haridusekulused oli linnal 1914. aastal nettoelarve järgi 3,2% üldkuludest, kuna need 1928/29. aruandeaastal moodustasid 19,9%. Ka haridusealal on veel palju teha. Eriti on vaja ehitada uusi koolimaju. Et see aga on seotud suuremate kuludega, siis seda võib teha vaid järkjärgult ja sedavõrt kui lubab linna rahanduseline seisukord.

Ka tervishoiualal on samuti saavutatud E. Hiatsintov'i poolt ülesseatud eesmärgid. Linnal on nüüd omal 3 haigemaja 649 voodiga, kuna 1914. aastal olid vaid ajutised nakkushaigete barakid. Nüüd linnal on 2 emade-nõuandekohta, milliseid ei olnud enne maailmasõda. On asutatud 2 suguhaiguste-ambulatoriumit, tiisikusehaigete ambulatorium jne. Koolitervishoid on põhjalikult korraldatud ümber ja praegu linnal on ametis 12 kooliarsti.

Eriti suurt rõhku on pandud ärahoidvale tervishoiule: on pandud maksma rida uusi sundmäärsi, on töötatud ümber vanu jne. Ärahoidev tervishoid aga on kaudselt seotud kõigi muude aladega, eriti tihedalt aga tehnilisealaga ja heakorraga. Seepärast on iga aastaga hakatud ikka rohkem ja rohkem pühendama tähelepanu

ka neile aladele, mis olude sunnil aastate jooksul tuli jätta tahaplaanile. Millisel määral Tallinna tervishoiuolud on paranenud võrreldes endiste aegadega, näeme kõige selgemini surevuse koeffitsiendi langemisest 19,0%-lt 1914. aastal 13,5%-le 1929. aastal.

Elu arenemine toob endaga kaasa uusi küsimusi ja uusi ülesandeid, tekivad uued probleemid ja uued ülesanded. Ja Tallinn seisab jälle suurte ülesannete ees, mille lahendamine nõuab suuri jõupingutusi: nagu trammivõrgu laiendamine, elektrijaama laiendamine, linnapanga kapitali suurendamine, linnamaja ehitamine, linna sauna ehitamine jne. Nende ülesannete teostamine nõuab suuremaid rahasummasid, mille saavutamiseks on kõige otstarbekohasem tee — pikaajaline välislaen. Praegust rahvapõlve ei tohiks enam mingil viisil koormata, vaid tuleb võtta appi tulevane. Kui need ülesanded on lahendatud, linna ettevõtted laiendatud, nende arv suurendatud, linna varanduse kasutamine rajatud laiemale alusele, — tähendab, välislaen kasutatud ära produktiivselt, ja rahvamajanduse tuiksoon pandud pulseerima intensiivselt, — siis sellega on antud kindel alus ja loodud võimalus elanikkude maksukoorma kergendamiseks.

Nüüd, mil võime vaadata tagasi üleulatud raskusile katsumispäevil, ei saa jätta mainimata, et 1905. aasta võidul on ka määratu ajalooline tähtsus: ta oli ilmtingimatuks vajalikuks eelduseks oma riigi loomiseks maailma- ja vabadussõja raskusist ülesaamises, sest ta lõi elanikkude enamikku kuuluvaile esindajatele võimaluse asuda loovale tööle oma kolde kindlustamiseks poliitiliste ja majandusliste tormide vastu.

Kuigi praegu meil on rasked ajad, kuid minevikus oleme elanud üle veel palju raskemaid, oleme võrdlemisi edukalt saanud üle katsumispäevade raskustest. Kindel demokraatlik meelsus, püsivus ja vankumata tahe teostada oma kogukonna majanduslist rahanduselist ja kultuurilist ülesehitamist on olnud Tallinna linnaomavalitsuse töö eesmärgiks viimasel veerandsajangul ja seepärast pole mingit alust kartuseks, et edaspidine linna majapidamise arenemine läheks teist teed.

—N.

Tallinna linnavolikogud 1917—1930.

Hr. Umblia artiklis on toodud ülevaade Linnavolikogust kuni 1917. aastani. Järgnevates ridades peatuksime selle edaspidise arenemise juures.

Enne 1916. aasta valimiste kinnitamist puhkes lahti Vene revolutsioon. 2. märtsil 1917 selleaegne linnapea J. Poska kutsus ühisele koosolekule kokku vana ja uue volikogu, kus otsustati pöörduda rahva poole üleskutsega jääda rahulikult sündmuste käiku ootama ja asuda töö juure. Ühtlasi asutati korra alalhoidmiseks 10-liikmeline komitee, kuhu valiti linnapea J. Poska, linnanõunik G. Beljagin ja linnavolinikud: A. Birk, J. Lilienthal, T. Kusik, V. Kesker, K. Ever, A. Krjukov, V. Oldekop ja H. Koch.

Linnavalitsust, kes töötas järgmises koosseisus: linnapea J. Poska, linnanõunikud G. Beljagin, J. Umblia, A. Uuesson, A. Gorbatshev ja E. Veinberg, täiendati 4 liikmega, kelleks valiti: E. Peterson, H. Saat, H. Koch ja V. Serdjuk.

Järgmisi linnavolikogu koosolekuid pidas juba uus volikogu üksi ja nimelt 4., 6., 8. ja 10. märtsil, kus arutusel oli miilitsa asutamine, toitluseküsimus ja vahekorra loomine tööliste ja soldatite saadikute nõukoguga, kes kuidagi ei tahtnud leppida, et veel tegutseb majaomanikkude poolt valitud linnavolikogu. Selle küsimuse lahendamiseks volikogu otsustas 23. märtsil täiendada volikogu koosseisu uue 80. liikmega, kellest 40 liiget saadab tööliste ja soldatite saadikute nõukogu, ülejäänud 40 aga seltskondlikud organisatsioonid. Mõned viimastest tarvitasidki seda õigust, kuna suurem hulk seltskondlike organisatsioonide ja nõukogusid loobusid täiesti oma esindajate saatmisest volikokku.

Linnavolikogu koosolekul 12. aprillil 1917. a. teatas linnapea J. Poska, et tema on määratud Vene Ajutise Valitsuse poolt kubermangu komisariks, ja peab seepärast lahkuma linnapea kohalt. Linnapea asetäitjaks sai linnanõunik G. Beljagin.

15. aprillil 1917 Vene Ajutine Valitsus kinnitas otsekohesele ühetaolisele, salajasele ja proportsionaalsele valimisõigusele rajaneva ajutise linnavolinikkude valimise seaduse.

Uue volikogu esimesi koosolekuid peeti 24. ja 25. augustil 1917 Reaalkooli saalis. Volikogu juhatajaks valiti J. Anvelt

(enaml.), abideks J. Ümarik (sots.-revol.) ja N. Köstner (sots.-dem.).

Linnavalitsuse liikmeteks valiti V. Vöölmann, N. Janson, J. Mägi, J. Rabtschinski ja G. Sokolov — enamlaste rühmast; K. Kuulmann ja J. Hlebnikov — sots.-rev.; M. Martna — sots.-dem. ja A. Pallas — tööerak. Teised rühmad ei võtnud osa linnavalitsuse liikmete valimisest.

Linnapea valimisest volikogu loobus enamlaste rühma nõudmisel ja linnavalitsuse liikmetele tehti ülesandeks valida omaseast linnavalitsuse esimees. Selleks valiti V. Vöölmann.

Linnanõunikudest lahkus õige pea Hlebnikov, kelle asemele astus G. Vaht. Linnavalitsuse koosseisu täiendati pärast kahe linnanõunikuga, kelleks valiti J. Rosfeldt ja J. Urb — mõlemad enamlaste rühmast.

1917. aasta enamlaste oktoobri-revolutsioon ei avaldanud Tallinna linnavalitsuse tegevusele suurt mõju, sest linnavalitsuse eesotsas seisev energiline ja aateline V. Vöölmann oli jõudnud juba harjuda linna tegevusega ja saada tema tähtsusest õieti aru. Seepärast, kui kohalik täidesaatev komitee asus teostama Vene enamliste valitsuse dekreeti omavalitsuste asutiste ärakaotamise kohta, V. Vöölmann leidis alati põhjust üleandmise edasilükkamiseks, ja linnavalitsuse asutised jäidki ülevõtmata, peale mõne tähtsusega akti juriskonsuldi kantseleis.

Pühapäeva, 24. veebruari 1918 hommikul, kui enamliste valitsuse võimud asusid juba vene laevadel põgenemisevalmis, oli raekojas lühikene nõupidamine, kuhu olid tulnud kokku enamliste rühma kuuluvad linnanõunikud ja ln. Kuulmann — sotsiaarevolutsionääridest. Arutusel oli linnast lahkumise küsimus. Nõupidamisel teatas V. Vöölmann, et tema jääb igatahes oma kohale ja ei lahu linnast. Sama teatasid N. Janson ja J. Rosfeldt, kuna teised arvasid paremaks kaduda ühes võimudega. Peale seda V. Vöölmann tegi korralduse kutsuda veel sama päeva kell ¼4. rækotta kokku linnavolikogu koosolek. Koosolekul avaldati kohale jäänud linnanõunikudele usaldust ja valiti kaitsekomitee, kes pidi hoolitsema kodanikkude julgeoleku eest linnas. Komiteesse valiti A. Hellat ja P. Abramson — sot-

siaaldem., Riuhkraud, M. Bleimann ja Allik — sotsiaalrev., Reimets ja Rebane — enaml., R. Paabo — tööerak. ja Klements — dem. bl. Ühes sellega otsustati määrata volikogu koosolek järgmisel päeval kell 6 p. l. Kuid järgmisel päeval ilmusid raekotta Saksa sõjaväelased, ja koosolek keelati ära.

Valitud linnavalitsus käis veel kuni 4. märtsini koos, siis okupatsiooni võimud võtsid V. Vöölmännilt linna asjaajamise üle, ja asju ajama asusid oberst Berringi eesistumisel E. Dehio — oberbürgermeisterina, A. Riesenkampf — teise bürgermeisterina, H. Koch — bürgermeisteri koh.-täitja (stellv. Bürgerm.); palgaliste nõunikudena (Beiräte) E. Jacoby, T. Frese, A. Eggers, F. Stillmark, Dr. A. Haller, E. Bätge, E. Siebert, C. Stempel, H. Eggers ja M. Bock, ja ilma palgata nõunikudena (Beiräte) O. Beneke, R. Birkenberg, V. Brindfeld, P. Floss, A. Grossberger, H. Hesse, F. Holm, G. Kernberg, J. Kirsipuu, O. Koch, H. Krumetz, P. Kuyberg, K. Lindemann, M. Luther, P. Martinson, C. Mickvitz, M. Paulberg, F. Pinding, H. Reier, N. Riesenkampf, L. Saar-Keerd, K. Schmidt, K. Stockmar, A. Ströhm, A. Sunni, F. Tikenberg ja R. Veiss.

19. märtsil oberst Berringi asemele astus oberst von Brandenstein, ja viimase asemel 2. aprillist linnapäälük Schmidt, kes jäi kohale kuni okupatsiooniaja lõpuni.

Osa linnateenijaid ei tunnustanud seda linnavalitsust seaduslikuks ja lahkus seetõttu ametist. Viimaste hulgas lahkus peaaegu täies koosseisus ehituseosakond. Selle vastupaneku eest sai kannatada tolleaegne juriskonsult vann. adv. A. Peet, keda okupatsioonivõimud pidasid asja algatajaks ja juhiks. Ta vangistati ja saadeti Riiga, kust ta vabastati novembris 1918 peale Saksa revolutsiooni.

Okupatsiooniaegne linnavalitsus kestis kuni 12. novembrini 1918. Seaduslikudest linnavalitsuse liikmetest viibisid sel ajal Tallinnas A. Pallas ja G. Vaht, volikogu juhatusel N. Köstner. Viimase kutse peale kogusid 12. novembril koosolekule raekotta, kus töötati veel Saksa ohvitseride juhatusel, 29. linnavolikogu liiget, ja juhataja N. Köstner avas kell 12,25 m. volikogu erakorralise koosoleku.

Saksa võimud ei püüdnudki takistada koosolekut, linnapäälük Schmidt palus koguni luba esineda volikogu ees aruan-

dega. Volikogu ei pidanud seda aga kõhaseks ja volitas linnanõunikku A. Pallast võtma Saksa võimudelt linnavalitsuse asjaajamist viibimata üle. Ühes sellega volikogu otsustas võtta teenistussesse tagasi kõik okupatsiooniajal lahkunud linnateenijad ja tagandada okupatsioonivõimude poolt teenistusesse võetud ametnikud.

Järgmine volikogu koosolek peeti 13. novembril. Sel koosolekul valiti linnapea ajutiseks kohustetäitjaks ja linnapea abiks A. Pallas, ja linnanõunikudeks A. Uesson, J. Annusson, J. Pullisaar, H. Martna ja M. Bleimann. Volikogu juhatajaks valiti N. Köstner ja tema esimeseks abiks R. Paabo. 25. novembril valiti täiendavalt: linnapeaks A. Hellat, linnasekretäriks P. Abramson ja volikogu juhataja teiseks abiks A. Janson.

Esimesi uusi linnavalimisi Eesti Vabariigi ajal peeti 25. mail 1919. Erakondate poolt oli valimisteks esitatud 10 kandidaatide nimekirja, kes said hääli ja volinikke järgmiselt:

Nr. 1. Väikekaupm. rühm	1.021	4
Nr. 2. Sots.-dem. tööli. partei	5.941	23
Nr. 3. Tööerakond	5.980	23
Nr. 4. Üürnikud	960	4
Nr. 5. Majaomanikud	2.416	10
Nr. 6. Kristlik rahvaerakond	2.010	8
Nr. 7. Rahvaerakond	2.803	11
Nr. 8. Sots.-revoluts. partei	3.812	15
Nr. 9. Saksa erakond	3.387	13
Nr. 10. Juudi kogudus	160	1

Kokku 25.490 101

Esimest koosolekut see volikogu pidas 16. juunil 1919. Valiti volikogu juhatajaks R. Paabo ja abideks K. Virma ja E. Joonas. Linnapeaks valiti G. Ast ja linnanõunikudeks V. Maasik, J. Kärner, M. Bleimann, A. Ennemuist, A. Uesson, A. Veidermann, F. Lill ja M. Kesküla, linnasekretäriks P. Abramson. Selles koosseisus linnavalitsus püsis ainult mõned nädalad. Juba 17. juulil 1919 olid uued valimised ja valiti: linnapeaks A. Uesson, linnanõunikudeks: A. Veidermann, G. Ast, V. Maasik, J. Kärner, M. Bleimann, A. Tomson, A. Bürger, A. Perna ja H. Saat, nendest G. Ast linnapea asetäitjaks. Valitud liikmetest, G. Ast, suri varsti, kuna A. Perna ei võtnud valimisi vastu sõjaväeteenistuses viibimise tõttu. Nende asemele valiti J. Pikkov ja A. Hüüs. Edasi lahkusid ametist: linnanõunik M. Bleimann, kelle asemele valiti 8. oktoobril 1919 A. Hansen ja linnanõunik A. Bürger, kelle asemele 4. au-

gustil 1920 valiti J. Pullisaar. 3. novembril 1920 valiti linnanõunikuks uuesti A. Bürger, kes sel ajal vabastati sõjaväest.

Volikogu juhatuses olid järgmised muudatused. Lahkunud E. Joonase asemele valiti 1. novembril 1919 juhataja abiks J. Pullisaar ja peale viimase valimist linnanõunikuks V. Kargaja.

Eelmise volikogu volitused lõppesid 1921. aastal ja 26. ja 27. veebruaril 1921. a. olid uued valimised. Valimisteks oli erakondade poolt esitatud 13 kandidaatide nimekirja, mis valimistel said maksivad hääli järgmiselt:

Nr. 1. Tallinna majaanikud . . .	4.314	9
Nr. 2. Eesti sots.-dem. töö. partei .	2.094	4
Nr. 3. Tööerakond	8.478	18
Nr. 4. Vigastatud sõjameeste ühisus	578	1
Nr. 5. Tallinna Eesti Kaupm. selts	503	1
Nr. 6. Kristliku rahvaerak. rühm	4.677	10
Nr. 7. Eesti rahvaerakond	2.667	6
Nr. 8. Tallinna linna juudi grupp	392	—
Nr. 9. Üürnikkude selts „Üürnik“ .	4.358	9
Nr. 10. Kommunistlikud töölised .	12.675	28
Nr. 11. Eesti ises. sots. töö. partei	1.910	4
Nr. 12. Vene vähemusrahvuse rühm	325	—
Nr. 13. Saksa-Balti erakond	4.945	11

Kokku 47.916 101

Esimest koosolekut see volikogu pidas 16. märtsil 1921. Sel ja järgnevatel koosolekutel valiti volikogu juhatajaks R. Paabo ja abideks J. Masing ja H. Kullerkupp, linnapeaks A. Uesson ja linnanõunikkudeks A. Veiderman, H. Saat, A. Perna, K. Leht mets ja R. Antropoff, nendest A. Perna linnapea asetäitjaks. 17. mail 1922 valiti ametist lahkunud R. Antropoff'i asemele linnanõunikuks R. Maydell. Lahkusid veel ametist linnanõunikuks A. Perna ja A. Veiderman ja 22. novembril 1922 valiti nende asemele E. Paimal ja A. Kuks, ja koosseisu täienduseks veel linnanõunikuks A. Bürger. Linnapea asetäitjaks valiti H. Saat.

Selles koosseisus linnavalitsus püsis kuni aruandeaasta lõpuni.

Viimasel volikogul ei püsinud ühesugune jõudude vahekord algusest kuni lõpuni. Alaliste volikogust lahkumiste ja volikogust linnasead. § 61. põhjal väljalangemiste (üle 6. kuu puudumine) tõttu 22. novembril 1922 kommunistlike töölise 101 kandidaati olid juba läbi ja puudu jäi veel 5 kohta. Need jaotati linna valimissead. § 28³ põhjal teiste erakondade vahel, ja kohti said juure iga erakond ühe.

1923. aastal linnavolikogu koosseis oli järgmine:

№ 1 — Majaanikkude rühm — 10 kohta: J. Masing, K. Lüüs, J. Mürk, J. Kesküll, H. Saat, Fr. Trakman, K. Liivak, J. Ollik, K. Ever, J. Reisman.

№ 2 — Sots.-dem. — 4 kohta: K. Virma, J. Pikkov, M. Püüman, A. Tulp.

№ 3 — Tööerakond — 19 kohta: A. Uesson, R. Paabo, A. Veiderman, A. Piip, J. Tomp, P. Öpik, T. Loik, P. Pedusaar, J. Martens, O. Kiisel, Th. Käärrik, A. Lukk, A. Tõrvand-Tellman, N. Talts, J. Kross, G. Ney, A. Nilson, H. Silla ja A. Grünberg. Nendest lahkusid aasta jooksul H. Silla ja A. Grünberg, asemele tulid P. Vilukas ja J. Kuk.

№ 4 — Vigastatud sõjameeste ühing — 1 koht: J. Rebane.

№ 5 — Kaupmeeste rühm — 1 koht: R. Viiderman.

№ 6 — Kristlik rahvaerakond — 11 kohta: A. Perna, E. Paimal, J. Klanman, A. Hüüs, J. Reintam, V. Lellep, L. Raudkepp, A. Kressel, J. Lorberg, J. Tamm ja O. Amberg. Nendest lahkusid aasta jooksul L. Raudkepp ja O. Amberg, asemele tulid J. Tammeveski ja G. Rosenberg.

№ 7 — Rahvaerakond — 6 kohta: A. Keiserman, J. Vestholm, A. Bürger, J. Lepa, J. Oras ja J. Pullisaar. Nendest lahkusid aasta jooksul J. Lepa ja J. Oras, asemele tulid A. Kann ja V. Papp.

№ 9 — Üürnikkude rühm — 10 kohta: K. Leht mets, H. Kullerkupp, P. Sepp, M. Krents, H. Torupill, A. Porman, J. Depman, J. Leps, M. Vasar ja H. Kaan. Nendest lahkusid aasta jooksul M. Vasar ja H. Torupill, asemele tulid J. Maripuu ja M. Bormeister.

№ 10 — Kommunistlikud töölised — 23 kohta: J. Vanja, K. Ellis, L. Nittin, J. Tüürman, A. Pahlberg, K. Horn, P. Ovi, H. Jänes, M. Süld, J. Rutopõld, J. Virgebau, J. Kaev, K. Kroonsep, J. Glasen, A. Raekson, K. Rootsi, J. Tõldsepp, A. Kivikink, G. Sussen, J. Rett, J. Talenahof, J. Vedro, P. Petree.

№ 11 — Iseseisvad sotsialistid — 4 kohta: A. Janson, A. Sprenk, J. Akkerberg ja J. Lill. Nendest lahkus J. Akkerberg, asemele tuli A. Hansen.

№ 12 — Saksa-Balti erak. — 12 kohta: G. Kress, E. Siebert, A. de Vries, O. Haller, E. Vilde, E. Stackelberg, L. Hippus, E. Vulff, B. Meyer, A. Vinkler, E. Hansen, G. Gahlnbäck. Nendest lahkusid A. Vinkler, O. Haller ja G. Kress, asemele tulid L. Maydell, F. de Vries ja V. Thomson.

Aruandeaastaga lõppesid ka üldtähendatud volikogu volitused. Uusi linnavalimisi peeti 8. ja 9. detsembril 1923. a. Valimiste peale tõstsid protesti kodanik Jaan Luu ja Omavalitsuse asjade peavalitsus. Tallinna-Haapsalu Rahukogu Administratiiv-osakonna otsusega uute valimiste teostamine pandi seisma kuni kohtuotsuseni. Kohtuotsus järgnes alles 1924. aastal, millega otsustati „8. ja 9. detsembril 1923. a. toimetatud Tallinna linnavolikogu valimised kogu nende üleüldseses vildakuks tunnistada ning täies ulatuses tühistada.“ Otsus rajanes järgmistel motiividel: 1) et kaebus ja protest on seaduses määratud tähtajal kohtule sisse antud; 2) et valimisseaduse § 8. on selle läbi rikutud, et Tallinna linna valijate nimekirja on hulgana isikuid mahutatud, kellel valimisseaduse § 5. põhjal õigust ei olnud nimekirjas seista; 3) et valimisseaduse § 17. on selle läbi rikutud, et isikuid, kellel õigust ei olnud valimistest osa võtta, on lastud hulgana 8. ja 9. detsembril 1923. a. Tallinna linnavolinikkude valimistest osa võtta, 4) et kaitseväe III valimisringkonnas on 8. detsembril 1923. a. jaoskonna valimiskomisjon õhtu enne kella 9. kinni pandud, millega valimisseaduse § 13. rikuti; 5) et linna valimiskomisjon mainitud seaduserikkumistega toimetatud valimised õigeaks tunnistatakse, millega tema seaduse § 27. rikkus; 6) et kõik ülesloetud seaduse rikkumised on olulised.

Linnavolikogude valimisseaduse põhjal sarnased kohtuotsused tulevad täitmisele, kuid nende peale võib kaevata edasi Riigikohtusse. Vastavalt seaduse nõudele linnavalitsus asus uute valimiste eeltööde korraldamisele, millega jõuti nii kaugele, et jäi veel ainult saata valimismaterjal valijatele koju kätte. Samal ajal linnavalimiste komisjon kaebas edasi Riigikohtusse, kes tühistas ülalmainitud Tallinna-Haapsalu Rahukogu otsuse, tunnustades seega 8. ja 9. detsembril 1923 toimetatud valimised seadusepäraseks. Kuni selle ajani aga kehtisid edasi vana volikogu volitused. Valimiste tagajärjel volikogu koosseis kujunes järgmiseks:

№ 1. Töörahva ühise väerinna nimekiri: — 36 kohta: J. Tomp, J. Kuppar, P. Keerdo, J. Leiman, A. Reinson, A. Jaanson, J. Tõnison, J. Tüürman, N. Veltson, H. Allik, A. Leiner, J. Glasson, A. Hansen, O. Künnapuu, J. Reesen, K. Petree, R. Veltson, J. Elman, E. Laurits,

R. Veiram, L. Laid, G. Leiman, K. Horn, H. Arbon, J. Suuster, A. Levald, O. Elmik, A. Tuur ja M. Kanter.

№ 2. Eesti sots.-dem. tööliste partei ja iseseisva sots. töölispartei liidu nimekiri — 7 kohta: M. Püüman, J. Piiskar, A. Tulp, J. Norman, K. Virma, E. Jonas, J. Pikkov.

№ 3. Tööerakonna nimekiri — 7 kohta: A. Uesson, A. Anderkopp, R. Paabo, A. Veiderman, J. Kukku, A. Mõttus, J. Tomp.

№ 4. Tallinna majaomanikkude nimekiri — 10 kohta: J. Masing, J. Mürk, J. Kesküll, H. Saat, F. Trakman, J. Umblija, J. L. Jürgens, J. Olik, F. Kadak ja O. Trautvach.

№ 6. Kristliku rahvaerakonna nimekiri — 9 kohta: L. Raudkepp, E. Paimal, H. Bauer, J. Tammeveski, H. Leesment, L. Luther, J. Reintam, A. Kressel, A. Sommer.

№ 7. Eesti rahvaerakonna nimekiri — 3 kohta: J. Vestholm, A. Bürger ja F. Jakobson.

№ 8. Saksa-Balti erakonna nimekiri — 8 kohta: A. de Vries, B. Meyer, A. Spindler, L. Hippius, N. Nottbeck, L. Jakobson, E. Stackelberg ja F. de Vries.

№ 9. Üürnikkude seltsi „Üürniku“ nimekiri — 13 kohta: H. Kullerkupp, H. Kaan, K. Lehtmetts, J. Rebane, R. Vasar, M. Bormeister, P. Sepp, A. Veiper, J. Depman, R. Schiller, P. Lübeck, J. Maripuu ja A. Uibopuu.

№ 10. Ühendatud vene rühma nimekiri — 1 koht: I. Gorschkov.

№ 11. Tallinna linna juudi valijate nimekiri — 1 koht: G. N. Gutkin.

№ 12. Kodanikkude liidu nimekiri — 2 kohta: E. Maasik, J. Reinthal.

№ 13. Rahvuslik vabameelse partei nimekiri — 4 kohta: H. Rikand, A. Tamm, E. Veberman, K. Roost.

Uue volikogu esimene koosolek oli 9. aprillil 1923. a., mil volikogu juhatajaks valiti R. Paabo ja juhataja abideks linnavolinikud Jaan Masing ja Paul Sepp. Linnapea, linnanõunikkude ja revisjonikomisjoni esimehe valimise volikogu otsustas lükata edasi.

Järgmisel volikogukoosolekul valiti A. Uesson linnapeaks ja A. Veiderman, E. Paimal, H. Kullerkupp ja J. L. Jürgens — linnanõunikkudeks, kuna linnapea abi, kahe linnanõuniku ja revisjonikomisjoni esimehe valimine lükati edasi. Alles volikogu koosolekul 19. novembril 1924

läks korda valida linnapea abiks J. L. Jürgens'i, ja linnanõunikudeks Leo Vilken ja Alma Ostra-Oinas. Revisjonikomisjoni esimeheks valiti Johannes Reinthal.

Volikogu parteiline koosseis ei püsinud volituste lõpuni sarnasena kui oli valitud.

Tööraha ühise väerinna rühmast oli mitmesugustel põhjusil lahkunud nii palju volinikke, et kandidaatide nimekirjas ei jätkunud enam kandidaate ja vabanenud 10 kohta tuli jaotada teiste rühmade vahel. Nii said kohti juure:

Sots.-dem. tööliste partei ja iseseisva sots. tööliste partei liit — 1 koha. Tööerakond — 1 koha. Tallinna majaanikud — 1 koha. Kristlik rahvaerakond — 2 kohta. Saksa-Balti erakond — 2 kohta. Üürnikkude selts „Üürnik“ — 2 kohta. Rahvuslik vabameelne partei — 1 koha.

Volikogu parteiline koosseis muutus veel, kui Riigikorra kaitse seaduse põhjal likvideeriti terve ülejäänud „Tööraha ühise väerinna“ volikogu rühm. Sel puhul said 22. aprillil 1925 veel kohti juure järgmised rühmad:

Sots.-dem. tööliste partei ja iseseisva sots. tööliste partei liit 3 kohta. Tööerakond 3 kohta. Tallinna majaanikud 4 kohta. Kristlik rahvaerakond 3 kohta, Eesti rahvaerakond 1 koha. Saksa-Balti erakond 3 kohta. Üürnikkude selts „Üürnik“ 5 kohta. Ühendatud vene rühm 1 koha. Kodanikkude liit 1 koha. Rahvuslik vabameelne partei 1 koha. Tallinna eesti väike-kaupmeeste rühm 1 koha.

Volikogu volitused lõppesid 1. jaanuaril 1927. Uute valimiste toimetamiseks volikogu määras 15. ja 16. jaanuari 1927. Neid valimisi tuli teostada veidi muudetud valimisseaduse põhjal. Nii, näiteks, volinikkude arv vähendati 101-lt 86-le, valimistsensust kitsendati; ühendati passivne valimisõigus aktiivsega; kandidaatide nimekirjade numbrid kaotati jne.

Valimiste tagajärjel valiti volinikkudeks:

Vene rahvuslise kandidaatide nimekirja järele — A. Jegorov.

Tööerakonna kandidaatide nimekirja järele — Th. Tallmeister, O. Strandman, A. Anderkopp, A. Uuesson, R. Paabo, A. Veiderman, J. Tomp, T. Loik, J. Martens, O. Kiesel, O. Kiiman, F. Peterson, Th.

Käärrik, J. Kross, E. Grünberg, A. Susi, A. Ravaraja.

Tallinna majaanikude kandidaatide nimekirja järele — J. Masing, J. Mürk, J. L. Jürgens, J. Haarman, J. Anton, A. Abram, F. Trakman, F. Kadak, V. Andruson.

Eesti sotsialistliku tööliste partei kandidaatide nimekirja järele — M. Püüman, A. Tulp, K. Virma, R. Saving, A. Ostra-Oinas, J. Piiskar, J. Rukki, J. Pikkov, A. Sirro, J. Hiob, A. Janson, J. Lepenid, M. Norenberg, B. Eilman, J. Rummo.

Tallinna juudi koguduse kandidaatide nimekirja järele — M. Klompus.

Kristliku rahvaerakonna kandidaatide nimekirja järele — H. Bauer, A. Kapp, A. Nirk, H. Kubu, E. Paimal, A. Kubo, J. Reintam.

Saksa-Balti kandidaatide nimekirja järele — H. Nottbeck, G. Kress, F. de Vries, E. Vilde, A. Vinter, L. Hippus, L. Jacobson.

Eesti rahvaerakonna kandidaatide nimekirja järele — O. Maddison, R. Elias.

Üürniku kandidaatide nimekirja järele — H. Kullerkupp, K. Leht mets.

Liitunud seltside majanduslise rühma kandidaatide nimekirja järele — H. Margens.

Eesti tööliste partei kandidaatide nimekirja järele — G. Tulper, H. Martinson, A. Sprenk, Th. Maurer, E. Selge, E. Pesur.

Tallinna tööliste kandidaatide nimekirja järele — A. Grimpel, A. Past, E. Metsamart, A. Luik, A. Mosel, J. Väljajaga, A. Tähve, J. Hunt, K. Hanson, L. Ottokar.

Kehvemate üürnikkude kandidaatide nimekirja järele — K. Kiiman, M. Bormeister, R. Astrem, A. Porman.

Kodanlise koonduse kandidaatide nimekirja järele — N. Kann, J. Reinthal, J. Tamm.

Eesti rahvaerakonna kandidaatide nimekirja järele V. Kesker.

Uue volikogu esimene koosolek peeti 16. veebruaril 1927, kus valiti volikogu juhatajaks R. Paabo, kuna juhataja abide valimine lükati edasi. Samal koosolekul valiti A. Uesson linnapeaks ja linnanõunikudeks linnavolinikud — J. L. Jürgens, A. Veiderman, Alma Ostra-Oinas, L. Vilken ja E. Paimal.

Tallinna linnavalitsus 1905—1930.

Käesoleva aasta 5. jaanuaril möödus 25 aastat sellest kui astus kokku esimene edumeelne Tallinna linnavolikogu eestlastest enamusega. See sündmus on meie pealinna arenemises määrava tähtsusega, eriti kui arvestada raskustega, millistega on tulnud võidelda viimasel veerandsajandul. See ajajärk väärib põhjalikumalt ülevaadet, mis võiks sündida suuremas monograafilises teoses. Ajakirja kitsas ruum võimaldab ainult üksikute tähtsamate tegevusalade valgustamist lühidas kokkuvõttes, mida teeme alamal Tallinna linna statistika-büroo poolt koostatud ülevaateis.

Kooliharidus.

Tallinna Toomkool on tuntud vanema Venemaa koolina, kuuludes teiste Lääne-Euroopa maade eeskujul Toom-katedraalikiriku juure. 1319. aastal Taani kuningas Erik Menved kindlustas koolile ainuõiguse linnas. Selles õppisid tol ajal kõikide rahvaklasside õpilased. Domiikaanlaste kaudu linnal õnnestus 1424. aastal raha eest osta õigust teise kooli avamiseks Olevistekiriku juure. Koolid olid ainult poeglastele. Õpetajate palk oli väga vilets ja nad elatasid endid peaasjalikult kõrvalteenistustest.

1525. aastal asutati Nigulistekiriku juure linnakool.

Rootsi hertsog-valitseja (pärasine kuningas Karl IX) tahtis 1600. a. asutada omal kulul Toompeale kooli talupojaseisusest eesti lastele, kuid linna seisuste vastupanu tõttu katse äpardas.

Reformatsiooniajal kerkib ellu esimene tütarlastekool ja esimene poeglaste-keskkool. Viimane mahutati endise Mihkli-kloostri ruumidesse, kus see mitmekordsetest muudatustest hoolimata püsib veel praegu Poeglaste-Humanitaargümnaasiumina. Rootsi ajajärku kuulub ka esimese tütarlaste-keskkooli asutamine.

Vanema aja koolid olid kiriku organid ja nagu juba tähendatud Toomkirik, mis oli rüütelkonna käsutada, kasutas isegi kooli suhtes monopoliõigust. Seega siis hariduse saamine oli võimalik ainult niivõrt kui seda võimaldas aadel. Õige kauges minevikus aga keeb juba võitlus koolide awamiseks, mis oleksid vabad aadelseisuse kontrollist, kuid vastuseis on nii

tugev, et isegi Rootsi hertsog-valitseja Karl ei suuda teostada oma püüet — avada kooli eesti lastele. Linnal õnnestub siiski asutada järk-järgult, aastasade jooksul, koole, peamiselt alates XIX sajangu keskelt.

Õpetamine sündis kõige vanemal ajal ladina keeles ja pärast saksa keeles, kusjuures aga siiski väga tähtsal kohal püsis ka ladina keel, kui katolikukiriku ja tolleaaja teaduse keel. Ka luterluse ulatamine Eestisse ei suuda täielikult suruda välja ladina keelt, vaid see püsib oma aukohal kuni möödunud sajangu lõpuni. Esimene eesti õppekeelega algkool asutati aastal 1600. Pühavaimu kiriku juure. Murrangu õppekeele küsimuses toob 1887./88. õppeaasta, mil Ministrite Komitee ettekirjutusel vene keel võetakse õppekeeleks kõikides tolleaegse Tartu õppe-ringkonna koolides (kuna juba 1784. aastast alates linnades asuvates koolides oli õpetatud ka vene keelt). See mõjub niivõrt, et õpilaste arv langeb tunduvalt. 1885. aastal kogu Eesti kubermangu linnades õpilaste arv võrdus 7,7%-le elanikkude üldarvust, kuid 1898. aastal kõigest 5,6%-le.

Lõppenud veerandsajangu algus andis ka tugevad tõuked hariduse tõstmiseks paremale järjele, eriti nendes kihtides, kes olid jõuetud selleks omal kulul.

Olukorrast tõetruu pildi saamiseks linnavolikogu 25. augustil 1906 asutas komisjoni vastavate statistiliste andmete kogumiseks ja läbitöötamiseks. Uurimusetulemuste järele ei käinud koolis 1713 last, neist 1468 või 86% ainelise kitsikuse pärast. Juba siis volikogu seadis enesele eesmärgiks üldise alghariduse teostamise maksuta. Selleks Haridusenõukogu tunnustas tarvilikuks asutada esijoones tarvilik arv algkoole; teises järjekorras tunnustati tarvilikuks asutada 3-aastase kursusega kutsekoole, eriti poeglastele ja tütarlastele, ja kaubanduskool poeglastele; kolmandas järjekorras soovitati asutada 4-aastase kursusega tehnikakeskkool mehaanika ja võimalikult ka ehituse haruga. Arvestades kohalikke olusid, Haridusenõukogu tunnustas tarvilikuks võtta õppeainete hulka eesti ja saksa keele.

Selle kava teostamise ajal ilmus 2. mail 1908. a. seadus algkoolide võrgu organi-

seerimiseks riigi toetusel. 18. jaanuaril 1912 linnavolikogu, kaaludes selle ülesande teostamist, leidis selle võimaliku olevat ainult siis, kui linna määrab igaaastases eelarves haridusekuludeks senised summad, kuid riik omalt poolt annab iga olemasoleva klassikomplekti kohta 390 rubla aastas toetust. See kava leidis kinnitamist linnavolikogus 3. oktoobril 1912 ja Eesti kubermangu ravakoolide direktori poolt 30. novembril 1912. Rahvahariduse departemang teatas 14. juunil 1913, et Hariduseministeerium on nõus toetama tähendatud ulatuses. Linna lubaduste teostamiseks 1913./14. õppeaastast seati sisse maksuta õpetus, kuid üldist õpetust ei suudetud siiski veel teostada, sest õppeaasta alul ei jätkunud koolides ruumi 552 õpilasele.

1876. aastal linnal oli 6 kaheklassilist algkooli ja üks tütarlaste I järgu kool. Järk-järgult, kuigi pikkamisi, linna koolide arv kasvab ja 1905. aastal on 13 algkooli 26 klassiga ja 1185 õpilasega; algkoolist kõrgemaid koole oli 2 669 õpilasega. Nende ülalpidamiseks kulutati 88.058 rbl, millest linna juuremaksuna 47.329 rbl. Aasta-aastalt koolide arv vahetevahel väheneb ja tõuseb jälle ja on 1915. aastal jälle 13, kuna klasside ja õpilaste arv kogu aeg näitab järjekindlat tõusu, ning 1915. aastal on 103 algkooliklassi 4825 õpilasega; algkoolist kõrgemaid koole on linnal juba 8, 1696 õpilasega. Linna koolide ülalpidamise kulud on 297.918 rubla, millest 189.139 rubla 22 kopik linna juuremaksu. Seega kõik arvud on kasvanud kümne aasta jooksul 2½-kuni 4-kordseks.

Maailmasõda tõi ka siin paratamatult teatud seisaku ja murrangu, niisama ka Wene rewolutsioon ja Saksa okkupatsioon, mil Saksa võimude poolt korraldati koole mitmeti ümber, kuid edaspidine ajajärk ei tunne selles ülesehitavat tööd, vaid kustutab võimalikult kõik reformide jäljed, vallandades isegi õpilaste ultimatiivsel nõudel Saksa võimude poolt määratud õpetajaid.

Murdeajale teeb lõpu Avalikkude algkoolide seadus 7. maist 1920, millega algharidus tehakse kõigile sunduslikuks. See toob enesega paratamatult kaasa nii koolide, klasside kui õpilaste arvu suurenemise, mis jõuab oma haripunktile 1923./24. õppeaastal, mil linnal on 32 algkooli 276 klassikomplektiga ja 10731 õpilasega. Sündivuse kahanemise tagajärjel siit

peale ka õpilaste arv hakkab järjekindlalt kahanema ja 1928./29. õppeaastal linnal on 27 algkooli 234 klassikomplektiga, 8188 õpilasega ja 240 õpetajaga. Ka kesk-koolide arv on suurim 1923./24. õppeaastal — 11 kooli 110 klassikomplektiga ja 3924 õpilasega, millised arvud 1928./29. õppeaastaks langevad 10 koolile, 87 klassikomplektile, 2995 õpilasele ja 160 õpetajale.

Ühes koolisundusega linnale laskus ka koolikohuslike laste nimekirja pidamine ja koolikohuse täitmise järelevalve.

Raskema küsimusena kooliharidusega kaasas on käinud kooliruumide lahendamise küsimus. Selle parandamiseks ehitati koolimaju: Suurele Tartu maanteele nr. 33 — algkoolimaja, Endla (Vittenhofi) uulile nr. 42 — algkoolimaja, Veerenni uulile nr. 4-a — algkoolimaja, Vabriku uulile nr. 10 — algkoolimaja, Jaani uulile nr. 13 — Tütarlaste Kommertsgümnaasiumi hoone, Raua uulile nr. 31 — algkoolimaja ja Oskari uulile nr. 69 — algkoolimaja.

Järelevalve koolide üle pandi 1786. aastal väljaantud esimese linnakooliseadusega kindralkubernerile, kes oli oma ringkonna kõrgeim koolide eesistuja. Temale allusid kubernerid koolide kuraatoritena. 1802. aastal pandi koolide revideerimise kohus kubeneri asemel Tartu ülikoolile, milleks moodustati eriline professorite komisjon. Hiljem nimetati iga kubermangu üks koolide direktor ja linnadesse koolide inspektorid. See korraldus oli vähemate muudatustega maksev vene aja lõpuni. Peale selle linnal oli koolide majanduse korraldamiseks eriline nõukogu — koolikolleegium — kuhu kuulusid esindajad linnalt, õppeasutistelt ja teistelt. 21. juunil 1910 linnavolikogu asutas alalise haridusekomisjoni koosseisus: esimees ja mitte vähem kui 6 linnavolikogu poolt valitud esindajat, nii et komisjoni kuulusid linna haridusenõukogust, reaalkooli kolleegiumist ja teiste linna koolide nõukogudest igauhest üks esindaja. 17. juulil 1913 haridusenõukoguga ühendati linna raamatukogu ja lugemistoa hooldamise komisjon.

Eesti maanõukogu asutamise puhul koolivalitsuse ümberkorraldamine oli üks esimestest ülesannetest, ning juba 11. augustil 1917 võeti vastu „Eestimaa koolivalitsuse ajutine korraldus“, mis moodustas koolivalitsused maavalitsuse (üleriiklik), maakonna-, valla- ja linnavalitsuste juure. Kolme esimese moodustamiseks

nähti ette kord, kuna linnakoolivalitsuste kohta see ilmus täiendava määrusena. Selle järele linnakoolivalitsuse organiteks on linnavolikogu poolt valitud hariduseosakonna juhataja, linna hariduse nõukogu, linna haridusekogu, linnakoolinõunikud ja sekretär.

Kõik avalikkude koolide ülevalpida-miskulud kannab linn peale õpetajate pal-kade, millest 13. mai 1921. a. õpetajate palgaseaduse järele linn kandis terve põhipalgaga ja 20% elukalliduselisast, kuna riik kandis 80% elukalliduselisast. Peale selle linn kandis õpetajate korterikulud, arstiabi ja perekonnaabiraha. 8. veebruaril 1923 vastuvõetud õpetajate palgaseaduse muutmiseadusega kaotati palga jaotus põhipalgaks ja elukalliduselisaks, kusjuures riik ja linn kandsid õpetajate pal-gad ühesuurustes osades. Selle muudatusega jäi õpetajate eneste kanda korteri- raha, ning linn võis natuuras antava korteri väärtusena palgast arvata maha kuni 20%. 1. märtsil 1928 vastuvõetud õppejõudude tasude seaduse põhjal riik kannab 80% ja linn 20% õpetajate palgast. See seadus pani aga linnale kohuse anda õpe-tajatele natuuras korter, küte ja valgus-tus, arvates selle eest palgast maha ainult kuni 10%. Peale selle linnale jäi kohus maksta perekonnaabiraha õpetajatele riigiteenijate kohta kindlaksmääratud nor-mide järele. 30. märtsil 1928 vastuvõetud õppejõudude tasude seaduse muutmise seadusega korteri andmise kohus piirati ainult koolijuhatajatega ja teistele õpetajatele ainult sarnasel juhul, kui korter on olemas kooli juures.

Haridusekulud moodustasid 1905. aastal 12,8% linna eelarve kogusummast ja kõiguvad viimase veerandsajangu jooksul 10,9 ja 19,6% vahel ja olid 1928./29. aru-andeaastal jälle 12,8%. Kõige madalama %-i andis 1916 ja kõige kõrgema — 1918. aasta. 1928./29. aruandeaastal linn kulutas hariduseks keskmiselt elaniku kohta 11 kr. 03 senti ehk üldsummas 1.413.848 krooni, millest suurim osa — 654.703 krooni — kulutati algkoolidele, 519.546 kr. 52 senti keskkoolidele ja üle-olev osa muudeks haridusliikudeks üles-anneteks.

EELKOOLIHARIDUS.

Eelkooliharidust teostavad 5 lasteaeda ehk lastepäevakodu, tegutsedes linnavoli-kogu poolt 10. juunil 1925 kinnitatud ju-hatuskirja järele. Need on ühised kasva-

tuseasutised poeg- ja tütarlastele. Vastu-võtmisel on eesõigus vaestel lastel ja neil, kelle vanemad käivad tööl, ning kellel puu-dub sel ajal kodune järelevalve. Laste vanus on 3—7 aastani. Nende tegevus kestab kogu aasta, arvatud välja suvi-vaheaeg 20. juunist 20. augustini, jõulu-vaheaeg 21. detsembrist 2. jaanuarini, ke-vadepühade ajal üks nädal ja pühad, mil koolides pole õppetööd. Tegevus kestab kella 9-st hommikul kuni kella 4-ni pärast lõunat. Selle aja jooksul õpilased saavad kaks korda sooja einet. Laste päevakodud seavad oma peaulesanneteks arendada oma kasvandikke eeskätt füüsiliselt, toites ja riietades neid korralikult, milleks antakse ainelist abi kehvadele, selle kõrval aga kasvatades neid ka sotsiaalselt, teri-tades nende meeli välismuljete vastuvõt-miseks ja sisendamiseks, arendades keelt ja kätt muljete väljendamiseks. Selleks kuulub tegevusekavasse: laulmine, rütmi-lised harjutused, voolimine, joonistamine, lõikamine, voltimine, kleepimine, õmble-mine, tiku-, laastu-, kartongi-punumistööd, meelteharjutused, jutlemine j. n. e. Luge-mist ja kirjutamist õpetatakse ainult ühes lasteaia. Linna lastepäevakodudes on normaalselt ruumi 570. lapsel. 1928./29. õppeaasta lõpul aga oli linna lasteaedades 623 last, kuna aasta jooksul neid käis läbi 939. 1928./29. aruandeaastal linn kulutas lastepäevakodude ülalpidamiseks 67.735 kr. 56 senti.

Lastepäevakodude tegevust jätkavad suvekuudel *laste suvised mängumurud*, mis asuvad lastepäevakodude ruumides viimaste suvevaheajal, kasutades nende ruume ja õppevahendeid ja töötades laste-aednikkude juhatusel. 1928./29. õppeaas-tal neid töötas neli. Suur osa lastepäeva-kodude lapsi võtab osa ka laste suvistest mängumurudest. Viimased erinevad las-tepäevakodudest peamiselt seepoolest, et nende tegevus sünnib suuremalt jaolt väl-jas vabas õhus, mistõttu see on vabam ja sundusetum. Neile pääsevad mängima ka kooliealised lapsed kuni 12. aasta vanu-seni. 1928./29. aruandeaastal linn kulu-tas laste suviste mängumurude ülalpida-miseks 5.060 kr. 51 senti.

1928. aasta oktoobrikuust alates töötab Koplis lastepäevakodu juures *väikelaste-sõim*. See on esimene linna lastesõim. Sinna kuuluvad lapsed kuni kolme aasta vanuseni, jagudes kahte gruppi: imikud — kuni ühe aastani ja 1—3-aastased. Et lastesõime siht on võimaldada töötajatele

emadele jätta lapsi sinna tööajaks, see teutses kahes vahetuses hommiku kella 5-st kuni õhtu kella ½9-ni. Lastesõimes lapsi söödetakse, võimaldatakse neile tarvilikku puhkust ja soodsaid arenemisvõimalusi. Lastesõim töötas ka suvekuudel 15—20. imikuga ja 30—40. lapsega kuni 3. aastani.

HARIDUS VÄLJASPOOL KOOLI.

14. oktoobril 1907 linn avas *Linna Raamatukogu* — *Lugemistoa* peaaajalikult kohallugemiseks, kuna kojulaenutamine oli võimaldatud ainult erilistel juhtudel. Alates 18. novembrist 1923 seati sisse ka kavakindel kojulaenutamine. 6. juunil 1924 vastuvõetud Avalikkude raamatukogude seaduse põhjal Tallinna Linna Raamatukogu moodustati Tallinna Keskraamatukoguks ja Trükiseadusesse viidi sisse täiendus, mis kohustas saatma Tallinna Keskraamatukogule kohaliku politseiülema kaudu ühe eksemplari kõigist trükkitavatest trükiteostest. Sama seaduse põhjal Keskraamatukogule anti Riigi Raamatukogust üle kõik kirjandus, mida ametiasutised ei vaja oma ülesannete täitmise juures, ja kindlustati igaaastane riiklik toetus 3 senti elaniku kohta. Vastavalt uutele võimalustele linn püüdis teha raamatu kättesaadavaks kogu linna elanikkonnale, milleks hakkas avama haruraamatukogusid: I — 8. aprillil 1926 A.-S. Lutheri rahvamajja, II — 15. septembril 1926 Koplis, Vene-Balti Tehases, III — 19. septembril 1927 Telliskivi tn. ja IV — 1929. aastal Graniidi tän.

Raamatukogu tarvitamine kasvab väga intensiivilt. 1907. aastal loeti 10.067 raamatut, 1908. aastal aga, mis oli esimene terve tegevuseaasta — 40.317. 40.000 ümber aastas kõigub raamatute arv kuni veneaja lõpuni, kuid tõuseb 1918. aastal 54.494-le, 1920. aastal — 70.771-le, 1924. aastal — 151.142-le ja 1928. aastal 282.838-le.

1928./29. aruandeaastal linn kulutas raamatukogu ülevõlpidamiseks 47.110 kr.

Linna Ajalooline Arhiiv. Tallinna Linna Ajalooline Arhiiv on rikkamaid Baltimail. Pürgermeister Fr. von Bunge asus selle ratsionaalsemale korraldusele 1843. aastal, võttes eesjärjekorras käsile vanema aja — kuni 1561. aastani — enne Rootsi-aegse perioodi, seades korda 3000 pergamenti ja 12.000 paberit ja akti. Veneaja lõpuks kordaseatud ja registreeeritud aktide arv tõusis juba üle 300.000.

Korraldamistöö jätkub ikka edasi, kusjuures viimastel aastatel on pööratud erilist tähelepanu üksikute alade põhjalikumale süstematiseerimisele ja korraldamisele. Nii vaadati uuesti läbi pitseriurikute seeria ja järjestati; raeprotokollidele 1698. aastast, mis sisaldavad umbes 1700 fooliolehekülge, valmistati isiku- ja kohanimede sedelnimistu; koostati tähestiknimistu vaestelastekohtu aktidele 18. aastast ja alati samase nimistu valmistamist suplikaatidele ja kaupmeeste kirjadele, milliseid leidub arhiivis ligi 30.000. Arhiivi andmetel on avaldatud trükis: „Tallinna vanimad linna arveraamatud 1363—1374“; „Lisandusi Eesti vanemale sotsiaal- ja majandusloole“; „Uurimus keskaegsete eesti käsitöölise, pistelmaakrite, üle“; „Rakvere elanikkudest 1699“; „Katkendeid Tallinna esimestest turberaamatutest 1365—1458“; „Peapiiskop Michael Hildebrand'i protsess Narva linnaga“; „Tallinna endine magistraat, tema tegevus ja linna seisukord möödunud sajandi alul“; „Eestikeelne plakat põhjasõja esimesist aastaist“ jne.

Eesti ajal arhiiv on saanud juure arhiivaale ja soetanud väljamaa arhiividest ülesvõtteid Tallinna ajalugu käsitlevatest esemetest.

Arhiivis uurimusi toimetamas käis 1929. aastal 73 isikut, kellest mitmed töötasid üle kuuaja, teised ainult üksikuid päivi. Maade järele on neid käinud viimase kuue aasta jooksul Eestist, Saksamaalt, Soomest, Rootsist, Taanist, Norrast, Lätist, Venemaalt, Inglismaalt, Põhja-Ameerikast, Rumeeniast, Ungarist, Hollandist ja Šveitsist.

Peale teaduslike töötajate arhiivis käib iga aasta 400—500 vaatajat. Maade järele neid on käinud viimase viie aasta jooksul Eestist, Saksamaalt, Soomest, Rootsist, Taanist, Norrast, Lätist, Leedust, Poolast, Venemaalt, Inglismaalt, Prantsusmaalt, Itaaliast, Põhja-Ameerikast, Rumeeniast, Ungarist, Tšehhoslovakiast, Indiast, Brasiiliast, Austraaliast, Hollandist, Austriast ja Argentiinast.

Arhiivile linn kulutas 1928./29. aruandeaastal 11.093 kr.

Linna arhiiv asub raekoja alumistes ruumides, kuid et see on jäänud kitsaks, hakati nõutama uusi ruume, kuhu võiks mahutada peaaajalikult uuema aja arhiivaale. 1. juunist 1927 avati uus osakond Vabaduse puisteel nr. 4, kuhu mahutati

18., 19. ja 20. sajangu alamkohtu, vaestlastekohtu, gildide, hariduse-, ehituse-, hoolekande, tervishoiu, majanduse- ja korteriosakonna arhiivid ja mõnda muud.

Pedagoogiline Muuseum. 1892. aastal tollaegne rahvakoolide inspektor A. Janson tegi ettepaneku asutada linna algkoolide õppejõudude jaoks eriline raamatukogu. Ettepanek teostati ja aja jooksul selle juure hakati koondama peale raamatute ka muid õpetajatele tarvilikke esemeid, kuni sellest kujunes pedagoogiline muuseum, mis 1929. aasta lõpul sisaldas 3164 mitmesugust õppeabinõu, 2857 diaposiitiivi, 3700 piltpostkaarti ja 6898 raamatut. Muuseumi aastane laenutuste arv kõigub 5000—6000 ümber, peale selle 1500—2000 raamatute laenutust aastas. Muuseumis peetakse mitmesuguseid tunde ja loenguid, mille arv 1928./29. aruandeaastal oli 125.

1928./29. aruandeaastal Pedagoogilisele Muuseumile kulutati 11.900 kr. 54 senti.

Rahvaloengute korraldamiseks linna eelarves nähakse ette vastavad summad. Et aga linnal omal puuduvad tarvilikud ruumid ja pole moodustatud lektorite võrku, linn on kasutanud selleks Rahvaülikoolide Seltsi ja Noorte Meeste Kristlikku Ühingut, kellel selleks tarvilik võrk loodud. Viimastel aastatel linna kulul on peetud loenguid Balti Puuvillavabriku töölisele, ametiühisuste tegelastele edasiharimiskursustel Vene-Balti tehase asundises, inglise ja saksa keele kursustel töölisele, autojuhtide ja trükitöölisele kursustel. 1928./29. aruandeaastal rahvaloengute korraldamiseks oli määratud krediiti 4.500 krooni, millest anti toetuseks Rahvaülikoolide Seltsile 3.674 krooni, Noorte Meeste Kristlikule ühingule 476 krooni, Eesti Koolijuhtide ühingule — 50 krooni ja Kopli Hariduseseltsile — 300 krooni.

Hoolekanne.

Hoolekande seisukord vene ajal ja eriti enne 1905. a. oli õige kurb. Linnal mingisugust hoolekande kohustust ei olnud. Elutingimused olid ka teistsugused, kui praegu. Kuna tollaegsed linna juhid ja tegelased seisid kaugel rahvaenamusest, neil polnud õiget pilti massi sotsiaalsest olukorrast, ega arusaamist ja huvi laiema kogukondliku hoolekande korraldamise vastu. Kui linna etteotsa asusid mehed otse rahva keskelt, näeme pöö-

ret selles olukorras. 1905. a. määratakse „dr. M. Luther'i“ nimelisele lastekodule juba 400 rubla toetuseks. 1910. aastal linn toetab seda 1000 rublaga, mis teeb 21% kogu asutise ülalpidamise kuludest.

Jälgides hoolekande korraldust ja süsteeme, leiame linna aruannetest, et enne 1905. a. linnal polnud peale ühe vanadekodu mingisugust hoolekande korraldust ega kohustust üldse. Hoolekandeline tegevus, mis seisis peaaesjalikult raukade ja vaestelaste hooldamises kinnise hoolekande — vaestemajade korraldamise näol — oli erakätes. Linna vaestemajakomisjoni, või nagu teda hüüti — „seegikomisjoni“ ülesandeks oli nende üldine juhtimine ja järeelvalve.

Alles 1905. a. sügisel kerkis päevakorrale vaeste hoolekande komisjoni asutamise idee. See asus siis ka lahtise hoolekande korraldamisele ja teostamisele, s. o. vaeste toetamisele rahaliselt ja muude hädavajalikkude elamisvahenditega. Linna vaeste olukorra selgitamiseks vaestehoolekande-komisjon 1909. a. kutsub abiks eraisikuid — hoolekandekuraatoreid, kelle arv küünib 110-ni. Linn jaotati hoolekanderaioonidesse, iga linnaajagu kahte raiooni. Igale raioonile määrati oma juht hoolekandekuraatoreist. Sellel n. n. „Elberfeldti“ süsteemil on see hea omadus, et hoolekandekuraatoriteks-kontrolöörideks on vabatahtlikud asjastuhvitatud eraisikud, kes kuuludes mitmesugusesse seltskonna- ja rahvakihti suudavad õpida abitarvitajate olusid tundma paremini kui üksikud palgalised ametnikud. Nende vabatahtlikkude kontrolööride tegevuse tulemusena linnaaruanded märgivad, et toetuse jagamisel hoolealustele viimaste poolt polnud esitatud ühtegi põhjendatud kaebust. Hilisemal ajal taganeti sellest süsteemist ja seati sisse n. n. „Strassburgi“ süsteem, s. o. asuti hoolealuste olude uurimisele palgaliste jõudude abil. Kuna see kord esiteks tekitab lisakulusid ja teiseks väike kontrolööride arv ei suuda töörohkuse tõttu süveneda põhjalikult abitarvitajate oludesse, siis viimasel ajal need kaks süsteemi on jälle ühendatud vabatahtlikkude hoolekandekuraatorite instituudi uuesti ellukutsumisega.

Hoolekande probleem on Tallinna linnaomavalitsusel üks tähtsamaid küsimusi käesoleval ajal. Praegu linnal on umbes 4,3 hoolealust iga saja elaniku kohta. Praegused kitsad olud, kus riik ja

omavalitsused töötavad kokkuhoiutähe all; eratööstused ja ärid raskuste tõttu tõmbuvad tagasi toetusest ja kaasabist hoolekandelisel alal; elatakse tööpuuduse ajajärgus, — annavad tunda end ühiskonnas mõjuvalt, ja sunnivad stabiilseidki majapidamisi asuma kaitseseisukorda, kuna nõrgemad ja kehvemad ei suuda panna vastu ja langevad omakorraldamise võime piirest. Ei jää üle muud, kui kogukond peab tulema appi. Lisaks neile tuleb veel see demoraliseeritud alaväärtuslik element, kel puudub üldse igasugune algatusvõime ja huvi püüda välja raskusist iseseisvalt. Nii saame järjest kasvava hoolealuste hulga, kelle eest hoolitsemise kohustus langeb suuremal määral linnale.

Hoolekande seadusega on määratud kindlaks piirid riikliku hoolekande ja nende kohustuste vahel, mis pandud omavalitsusile. Selle järgi riik peab ülal imikute- ja emadekodusid, vigaste-, pimedate-, kurtummade- ja nõdramoistustlike varjupaiku, koole-kodusid, töökodasid ja töomaju, nõdrameelsete ravilaid ja varju-paiku.

Omavalitsuste ülalpidada on aga laste-, puudustkannatavate raukade ja töövõimetute-kodud, emadenõuandekohad, lahtine hoolekanne igasugusel kujul, nagu puudustkannatavate toetamine, -arstiabi, vangistute perekondade toetamine j. n. e.

Linna rahaline koormatus hoolekande alal näitab järjekindlat ja kiiret suurenemist. Nettokulude suhtelises vahekorras 1916. aastal, ajal mil hoolekandele pühendati juba teatud tähelepanu, langeb hoolekandele 3,2%; olles suuruselt 8. kohal. 1922. a. teevad nettokulud juba 12,4%, olles 4. kohal. 1928/29. aastal on need aga nihkunud juba 2. kohale, võttes kogu linna rahalisest koormatusest 21,9%.

Tegelikud väljaminekud hoolekande alal 1920. a. olid Kr. 66.095,27, 1928/29. a. Kr. 733.232,17, kasvades seega ligi 12-kordseks.

Hoolealuste arv on sama aja jooksul kasvanud 4-kordseks. 1920. a. oli 1126 hoolealust. 1926. a. pärast hoolekandeseaduse maksimahakkamist — 5337 ja 1928. a. lõpuks oli neid juba 5658.

Läbielatud poliitiliste sündmuste ja majandusliku elu murrangute järelmõjud annavad end praegu veel kibedasti tunda. Mitmekordsed väärtuste — rahakursi —

langused, elukallidus ja kasvav tööpuudus uuristavad majandusliku elu aluseid. Ka meie viletsad palgatingimused on sarnased, mis loovad rahvakihtides ühepäeva meeoleolu, tuleviku kindlustamise küsimus jääb lahtiseks.

Meil on hulk töötähtsust, kes vajab avalik-asutiste toetust. Hädaabitööd, mis korraldatakse viimaseil aastail järjekindlalt, ei suuda parandada olukorda ega kindlustada töötaolijate ja nende perekondade olevikku, rääkimata tuleviku ja vanuspäevade kindlustamise võimalustest. See aastaid kestev tööpuudus põhjustab järkjärgult uut hooldamise vajadust, sest elutingimused ise produtseerivad juure neid elujõuetuid, kelle hoolealla võtmine on ainult aja küsimus. Sellest kasvab välja ka suur tung just kinnise hoolekande järele, nii 1927. a. oli 572 vanade- ja 66 lastekodudesse soovijat. 1928. a. neid oli 632 ja 91. Neist suudeti rahuldada 1927. a. ainult 29% vanade- ja 15% lastekodudesse soovijat. Statistilised andmed hooleallavõtmise põhjuse järgi näitavad, et 1927/28. aastal oli hoolealuseid kõige rohkem lapsi — 29%, siis vanu — 26,3% ja haigeid 25,1%.

Tungi laste- ja vanadekodudesse võib põhjendada sellega, et rahaline toetus on äärmiselt väike. 1926. a. oli keskmine toetussumma perekonnale 2—40 kr. Kuni 1928. a. see väheneb 2—35 kr. Keskmine toetussumma hoolealuseile on 3—6 kr., tõustes harva 8-kroonini kuus.

Ehk küll võiks arvata, et hoolealuste arv on jõudnud oma haripunktile, ei ole lootata linna rahalise koormatuse vähendamist hoolekande alal niipea, vaid viimaste aegade linna rahalise olukorra kitsenemise tõttu ka hoolekande niigi raske koorem muutub veelgi raskemaks ja selle probleemi lahendamine keerukamaks.

Avalik-lahtise hoolekande teostamise algus langeb samuti 1905. aastale. Esimese toetusena linnavalitsus määrab väljajagamiseks vaestele 5000 rubla, milline summa läheb peasjalikult Jaapani sõtta kutsutute perekonnile. 1909. a. ümber asutakse linna vaeste olukorra selgitamiseks. Korraldatakse linnakooles õppivate õpilaste majandusliku olukorra uurimist kodu. Selle tulemusena 700 kehvemat õpilast vabastatakse õppemaksust ja neile määratakse mitmesugust toetust, nagu riideid, saapaid, toitu jne.

Sel ajal alustati ka aktiivset võitlust

kerjamise vastu, mis oli muutunud väga laialdaseks just seetõttu, et polnud lahise hoolekande korraldust vaeste toetuse näol. 1911. a. asutatakse Suure-Tartu maanteele rahvaköök, kust iga päev anti tasuta lõunaid 200 lapsele.

Maailmasõda tõi linnale hoolekande korraldamise alal uue, — rohkem kulu ja tähtsustanudva ajajärgu. Linn pidi korraldama paiukimaksmist sõjaväkke kutsetute perekonnile. 1915. a. neid perekondi, keda linn toetas, oli 3500. Hoolekandekomisjoni õlule langes samuti sõjapõgenikkude eest hoolitsemine. 1915. a. Tallinnas on neid juba 6000 hinge. Kuna sõjaga käis kaasas üldine toiduainete puudus ja see muutus teravaks eriti viimaseil aastail, tuli panna erilist rõhku toiduainete muretsemisele vaeseile, samuti kehvikute lastele. Selleks asutati rahvakööke, kust vaesed ja lapsed said suppi ja lõunaid.

Hoolekande korraldamine iseseisvuse ajal. Sõja ja eriti Saksa okupatsiooni laastava võimu tagajärjed olid väga kurvad. Leivanälg ja häda oli üldiselt suur. Inimesed, kel oli võimalik, põgenesid vahepeal maale, kus olid vähegi lähedamad olud. Kel oli raha, sai kuidagi eluülalpidu, kuid vaesed kannatasid. Kui eestlased võtsid linna valitsemise oma kätte, polnud muud, kui tühjad kassad ja tühjad aidad. Tänu kindlale tahtele ning usule tulevikku, tänu välisabile, suudeti varsti saada karjuvast hädast üle. Kohanedes üldise poliitilise olukorraga, linnavalitsus asus laiaulatuslikuma hoolekande korraldamisele nii lahise kui ka kinnise hoolekande näol.

Kuna linn suutis kohaneda hoolekande korraldusis kiiresti ning korraldada asja paremini, kui maal, see meelitas maalt palju abisoovijaid linna, kus loodeti paremaid võimalusi. Eriti varjupaikade ning arstiabi suhtes on linn silmatorkavalt paremas seisukorras kui maakonnad, seetõttu on veel praegugi lahendamata probleemiks, kuidas hoida maaelanikkude abitarvitajate voolu linna, ja vabastada linna maahoolealuste kaudsest toetamisest.

Lahtise hoolekande alal asuti hädavajalikuima abiandmise korraldamisele puudustkannatajaile. 1920. a. oli üldse 1.126 abisaajat. Rahalist abi anti 50 s. — 1 kr. kuus. Järgnevad aastad näitavad hoolealuste arvu suurt tõusu. 1921. a. oli 1.429, 1925. a. — 3474 ja 1928. a. — 5609 abisaajat. Abiandmisviisides tule-

vad uued alad. Antakse riideid, pesu, jalanõusid, põletispuid jne., rahvaköögid algavad suurejoonelist tegevust. 1921. a. antakse 48.781 supiliitrit ja 83.708 lõunat. Asutatakse linna öömaja, kus aasta jooksul leiavad peavarju 17.230 isikut — 15.642 meest ja 1.588 naist. 1923. a. algab tegevust linna II öömaja. 1928. a. öömaja kasutati 92.250 isikkorda. Kuna olemasolevad öömajad ajajooksul on jäänud kitsaks, siis on kerkinud päevakorrale uue ajakohase öömaja ehitamine. Oli kavatsus püstitada seks Kunderi tänavale kolmekordne ajakohane kivihoone. Linna rahaline seisukord aga pole lubanud seni teostada seda kava.

Emadenõuandekohti linnal on kaks. Esimesel tegevusaastal, s. o. 1922. a., I nõuandekohas (Lai tän. 40) käis 8.319, II nõuandekohas (Liivalaia tän. 6) — 1.509 isikut. 1925. a. I nõuandekohas oli 3.988, II — 2.338 konsultatsiooni. 1928. a. I nõuandekohas oli 6.042, II — 3.319 konsultatsiooni. Samal aastal halastaõed tegid 5.466 visiiti kodu, pastööritud piima anti 24.498 portsjoni, 2.073 juhtumil anti arstimeid ja ravimivahendeid, rõugeid pandi 1.464 juhtumil. Käesoleval ajal linna ülalpidada on kaks *vaesteambulaatooriumi*, Lai, 40 ja Suur Tartu m. 26. Nende tegevus on kaunis suur. 1920. a. — 1928. a. neis on antud arstiabi üldse 69.540 haigele. 1920. a. oli ravitsetavaid 6.386. Sellest ajast ambulaatooriumide tegevus suureneb alaliselt. 1928. a. oli haigeid üldse 10.939. Sellest arvust leidsid ambulaatorset ravi 10.113 haiget ja kodust — 826.

Õigustliku abiandmise alal tegutseb linna juriidiline nõuandebüroo, mis algas tegevust 15. detsembril 1922. Sellest ajast kuni 1928. a. lõpuni juriidilist abi on antud üldse 24.044 juhtumil, sellest 15.185 nõuannet. Tehti 7.941 kirjatööd, kuna kohtuis on esinetud 918 korda. (Juriidiline nõuandebüroo tegutseb õieti juba maikuust 1915. a. Kuid 1916. a. muudeti see Vene linnadeliidu Tallinna komitee osakonnaks, ega kuulunud sellega vahepeal linnale.)

Kinnise hoolekande alal.

1905. a. linnal oli üks „*Jaani vanadekodu*“ 131 hoolealusega. Asutise ülalpidamiseks kulutati 12.452 rbl. Sellest summast 7810 rbl. saadi maksuvalitsuselt ja eraisikuilt, kuna linna kanda oli väiksem osa — 4.641, 1915. a. vanadekodus oli 144 hoolealust. Kulused oli 22.201. Germa-

novi vanadekodus, mille ülalpidajaiks olid eraisikud ja maksuvalitsus, 1905. a. oli 14 hoolealust, 1915. a. — 17. Hiljem linn võttis selle asutise üle. Siis võeti veel üle Juhkentali vanadekodu (end. kroonu seek), nii et 1921. a. oli kolm vanadekodu, kus hoolealuseid oli järgmiselt: Jaani vanadekodus — 174, Germanovi — 37, Juhkentali v. k. — 145.

1927. a. viimistleti Iru barakkide ümberehitus, mis maksis Kr. 35.106,52 ja sinna asutati vanadekodu, kus leidsid ulu-alust 124 vana. 1928. a. lõpul neljas vanadekodus oli kokku 602 hoolealust, — 207 meest ja 395 naist. Ühe hoolealuse toitmine maksab keskmiselt 7,92 kr., üldised ülalpidamiskulud kuus olid 19,30 kr. isiku kohta.

Lastekodusid polnud linnal 1905. a. üldse. Hiljem linn võttis üle dr. Martin Luther'i-nimelise lastekodu. 1905. a. selles oli 53 hoolealust. Iseseisvuse ajal asutati juure 2 lastekodu, Jaan Poska-nimeline ja piiskop Plato-nimeline. Seega linna ülalpidada on käesoleval ajal 3 lastekodu, kus kasvatust ja ülalpidamist leivad 349 last. Lapsi üksikuis lastekodudes 1928. a. lõpul oli järgmiselt:

dr. Martin Luther'i-nimelises lastekodus	—	42 p.,	51 t.
Jaan Poska-nimelises lastekodus	—	39 „	28 „
Piiskop Plato-nimelises lastekodus	—	103 „	86 „

Hoolealla võtmise põhjuseks on olnud suur perekond, vanemate töövõimetus ja haigus, vanemate kõlvatu elu, laste hooletusse jätmine või kõlvatus, lapse mahajätmine, vanemateta olek jne. Ühe lapse ülalpidamiseks kulutati keskmiselt 1927/28. aastal netto 556,65 kr. Kulud ühe lapse kohta kuus olid: dr. Martin Luther'i-nimelises lastekodus — 15.— kr.; Jaan Poska-nimelises lastekodus — 12,50 kr.; Piiskop Plato-nimelises lastekodus — 14,50 kr.

Täidesaatvaks organiks hoolekande teostamisel käesoleval ajal on hoolekandekomisjon ja -osakond. Hoolekandekomisjoni kaudu sünnib ka linnavalitsuse kontakt erahoolekandeorganisatsioonidega. Ühenduse loomist samalaadiliste eraorganisatsioonidega hoolekandekomisjon alustas eriti intensiivilt 1926. a. Osakonna algatusel kutsuti 1927. a. ellu „Üleriiklik lastehoolekande-keskkorraldus“, mille eesmärgiks on juhtida ja ühtlustada laste-

hoolekannet ning -kaitset ülemaaliselt. Sellesse kuuluvad tähtsamad riigi-, omavalitsusse- ning erahoolekandeorganisatsioonid. Peale selle on loodud sidemeid ka välisriikide vastavate organisatsioonidega.

Kõigest ettetoodust peegeldub suur edu hoolekande korraldamise alal viimase veerandsajandi jooksul. Ja nagu selgub, langetab saavutiste lõviosa iseseisvusajale, perioodile, mis meie riikliku ja majandusliku elu ülesehitamise muilgi aladel on nõudnud suuri pingutusi. Rahuldustundega võime konstateerida, et hoolekandele on pühendatud tõsist tähelepanu.

Linna heakord.

Teed:

Kuna teenduse korraldamine ei kuulu linna sundusliikude ülesannete hulka, see tihtigi on pidanud jääma vaeselapse ossa, sest temale on võidud kulutada ainult niipalju, kui on jääke sundusliikude ülesannete täitmisest. Ja kuna viimaste hulk kasvab alaliselt, teenduse korraldamine selles ulatuses nagu seda nõuab tegelik elu, teeb linnavalitsusele tõsist muret.

Tallinna uulid ja teed olid veneajal paremas seisukorras kui teistes Vene provintsi-linnades, milline nähe oli tingitud linna asetusest, sest Tallinn, kui sadamalinna moodustas teatud kaubanduse ja hiljem tööstuse keskuse ja oli seetõttu ka liikumiselt elavam kui tavaline provintsi-linn. Uulide sillutust püüti teostada niivõrd, kui linna rahandusline olukord võimaldas seda vähegi. Tarvitati peamiselt munakivi ja parkettikivi sillutist, kuid ka kivikillutusega — vesimakadamiga — kaeti osa uule. 1914. aastaks linnal oli uule 130 versta 339,32 s. Neist 33,4% oli kaetud munakivi ja parkettikivisillutusega, 39,5% kivikillutusega, kuna 25,9% oli looduslikke teid. Kui arvestada et 1913. a. ülevenemaalisel tervishoiu näitusel olevail andmeil kubermangulinnus oli keskmiselt kuni 50% katmata uule, siis eeltoodud andmed peaksid tõendama küllalt selgelt, et Tallinna uulid olid märksa paremas olukorras, kui teistes kubermangulinnus. Kuid vaatamata sellele nad polnud siiski sellases seisukorras, nagu seda nõudis tegelik elu ja eriti viletsad olid nad veel aguleis. Alles sõja eel sillutus viidi seal läbi laiemas ulatuses, kusjuures tarvitati prügist kivikillutusega, ainega milline vähema liikumise juures osutus

küllalt vastupidavaks ja tuli märksa odavam munakivi- ja parkettkivikattest.

Niihästi sillutust kui ka ümbersillutust on tehtud möödunud 25. aasta jooksul väga ebaühtlaselt. Seda ebaühtlust on mõjutanud ühelt poolt linna majanduslik olukord, kuid teiselt poolt ka linna kasvamine ja lõpuks liikumisvahendite iseloom, sest jõuvankrite laad, kui ka nende arvu kasvamine tingis uue erilise sillutusviisi ja ulatuse. Seni sel alal kestavad veel katsetamised. Praegu leiame järgmisi teekatete liike: munakivi, vesimakadami, parkettkivi, makadam pinna tõrvamisega, asfaltbetoon j. t.

Kui võrrelda makadam-sillutist munakivi-sillutisega, siis senised kogemused tõendavad, et makadami korrashoid tuleb märksa kallim munakivi-sillutise korrashoiust. Linn saab makadamidelt iga aasta mitu miljonit senti kahju. Selle kahju tekitajaiks on suure autoliikumisega teed, mis pärast peetakse hädatarvilikuks selaste uulite katmist kas asfaltbetooniga või munakividega. Mis puutub tõrvamisse siis peab tähendama, et ka sel alal tuleb puutuda kokku raskustega. Tõrvamisainena on tarvitatud välismaa kivisöetõrva, aga et meil seda ainet on vähe ja selle hind on võrdlemisi kallis siis katsetati põlevkivitõrva. Viimane andis küll võrdlemisi rahuldavaid tulemusi, kuid et selle aine tarvitajaid oli vähe, siis valmistati seda ka väga piiratud arvul, mistõttu seda polnud saada tarvilikul määral ja tuli tarvitada osalt „tooresõli“, lisandades sellele rohkem gudrongi, et saavutada tarvilikku pigitusvõimet.

Teatavaks uuduseks uulide katmise alal on kodumaa bituumen. Esimene sellane katse tehti 1923. a. Narvamaanteel. Katsed ebaõnnestusid, sest sideaine — destilleerimata tõrv — sisaldas rohkesti vett ja kergeid õlisid, mis väljaaurates jätsid massi hapraks ja pooriliseks. Tõrva omadusi parandati lõpuks sel teel, et vesi aurutati välja ja lisati juure gudrongi, põlevkivi pigi ja põlevkivi bituumeni. Peale eelnimetatud tempimist katsed andsid juba märksa paremaid tulemusi. 1925. aastast tehti katseid Maieri keemiateshase põlevkiviõliga, hiljem riikliku põlevkivitööstuse õliga, kuid need õlid ei osutunud makadami pealispinna katteks küllalt otstarbekohaseks ja neid tuli parandada põlevkivi bituumeniga. Hiljem hakkas riiklik põlevkivi tööstus valmistama „Estobi-

tuumeni“, millist võis kasutada võrdlemisi rahuldavate tagajärgedega juba ilma igasuguste lisandusteta.

Nagu senised kogemused näitavad pealispinna bituumentamine on võimalik ainult väikesema liikumisega teil, kuna suurema liikumisega teil see ei pea vastu. Seepärast viimasel ajal on katsetatud sisebituumentamise ja viimane on annud tunduvalt paremaid tagajärgi kuigi seegi suure liikumisega teil on nõrgavõitu. Parimaks osutub kindlasti asfaltkate, kuid see on liig kallis, sest ühe ruutmeetri katmine läheb maksma 7 kr. ümber. Siiski viimase 5. aasta jooksul on tehtud asfaltteid 26.500 m². Toetudes senistele katsetustulemusile võib loota, et peagi leitakse otstarbekohaseim katmiseviis ja see võimaluse järele võetakse ka tarvitusele. Esialgu takistab kapitaalset katmist veel see asjaolu, et seni pole lahenenud küsimus kuidas korraldada elektri-, telefoni- maaaluseid kaableid, kanalisatsiooni j.n.e., mistõttu tihti tuleks lõhkuda üles ja rikuda uule. Kui aga eelnimetatud tööde läbiviimine on rajatud õigele ja muutmatule alusele, võib asuda ka uulide kapitaalsemale katmisele.

Tallinna uulidest on praegu kaetud asfaldiga 2,09%, parkettkividega — 4,11%, munakividega — 33,00%, prügitatud 28,73%, prügitatud ja tõrvatud 9,75%, prügitamata ja sillutamata 22,25% ja läbikäikude all 0,07%.

Lõpuks pole vist liigne heita lühidat pilku arvulisile andmeile mis näitavad kuidas uulide rajamine ja sillutamine arenes möödunud 25 aasta jooksul.

1904. aastal sillutati uusi uule 1.031 r.-s. ja sillutati ümber 3.112 r.-s. Järgnevatel aastail uute uulide sillutus kasvas järjekindlalt ja 1907. aastal sillutati juba 3.905 r.-s. Sellest ajast kuni 1925. aastani arvud, mis näitavad sillutuse ulatust on väga kõikumad, märkides kulminatsiooni 1923. aastal, mil sillutati 9.755 r.-s. Maa-ilmastõrva päewil 1914—1916 uule ei sillutatud üldse, tehti vaid ümbersillutusi ja parandusi. Peaaegu täielik seisak uulide ja teede korrashoiu alal oli Eesti vabastõrva päewil, mil hulk kapitali oli toitluse ja tervishoiu teenistuses ja linna tulud olid sõja tõttu eriti piiratud. Sellele seisakule järgnes aga eriti hoogne tegevus. 1921. aastal sillutati ümber 9.242,78 r.-s. 1922. a. — 16.407,20 ja 1923 — mil see töö jõudis haripunktile — sillutati ümber

38.787,89 r.-s. Kolmeaastase intensiivse töö tulemuseks oli see, et jõuti enam-vähem seada korda vabadussõja päevil lagunenud uulid.

Alates 1923. aastast uulide ja teed parandamine, samuti ka uute rajamine ja sillutamine areneb juba enam-vähem loomuliku rada ja näitab järjekindlat tõusu. Ka näitab järjekindlat tõusu uulide ja teede üldpikkus. 1929. a. Tallinna uulide pikkus võrdus 127,68 km.

KANALISATSIOON.

Kuni 1877. a. reo- ja vihmavee äravooluks olid kanalid ainult linna tsentrumis. Nagu kõigis vanus linnus need olid primitiivsed. Alles hiljem hakati asendama paekanaled savitorudega. Ühtaegu kanalisatsioonivõrgu laiendamisega 1905. aastal ehitati kaks kollektorit vee juhtimiseks I ja II linnajaost merre. 1. jaanuaril 1905. a. kanalisatsiooni üldpikkus oli 42 versta. Järjest kasvava linna nõudeid olev kanalisatsioon ei rahuldanud aga sugugi.

1906. a. asuti Pelgulinna kollektori ehitamisele. Seni oldi sunnitud lükkama selle teostamist edasi aineliste võimaluste puudumisel. Kuid ka siis, kui asuti kollektori ehitamisele ümbruskonna kinnisvara-omanikud pidid kandma osa ehituskulusid. Kanali üldpikkus tuli 4 versta 41,65 sülda. Osa kanali, nimelt 488 sülda, mis asus hooneist kaugemal, tehti lahtise kraavi näol puupõhjaga ja paerünkaist voodriga, kuna muu osa kollektorist tehti tsement- ja savitorudest. Töö lõpetati 1907. aastal ja maksis 20.942 rbl.

Valusamaks küsimuseks on linnale kauemat aega olnud „Härjapeajõgi“. Puuduliku katte tõttu see mürgitas ümbruskonna õhku ja tervishoidlikult oli ümbruskonnale väga kardetav. Ainult viimasel ajal „jõgi“ on enam-vähem korralikult kaetud. Kanalisatsiooni ümberkorraldamiseks tehti omalajal mitmeid kavu isegi võistlusteel, kuid need jäid teostamata kas põhjusel, et neid ei kinnitatud või need olid teostamatud ainelise kulukuse tõttu. Kanalisatsiooni üldise ümberehituse kohta valmistati 1914—1920 jälle projekt, mis näeb ette raiskvee juhtimise Stroomi randa ja seal, enne merrelaskmist, selle puhastamise basseinis. Kuid ka see jäi kulukuse tõttu teostamata. Kuigi suuremad projektid on jäänud teostamata, siiski kanalisatsiooni korraldamise alal linn on teinud palju tööd.

Mustaveekanalisatsiooni-torustiku juurekasv on olnud väga kõikuv: suurim 1908. aastal, mil ehitati üle 4. kilomeetri ja väikeseim 1926. a., mil ehitati ainult 0,73 km. Olevail andmeil intensiivimalt on ehitatud kanalisatsiooni 1906—1910. a. 2—4 km. aastas, s. o. *esimesil aastail peale eestlaste asumist linnavalitsemisele.*

Materjalilt kanalisatsiooni on šamotist 46,02 km. — 57,2%, tsemendist 19,90 km. 24,8%, paekivist — 1,20 km. — 1,5%, puust 4,14 km. 5,2%, telliskivist 0,36 km. — 0,4% võlvkanaleid 5,57 km. — 6,9%, lahtisi kollektoreid 2,90 km. — 3,6% ja muid kraave 0,28 km. — 0,40%. 1928. aastal linnal oli kanalisatsiooni torustikku üldse 80,37 km.

AVALIKUD AIAD, PUIESTEED JA PUUKOOL.

Suurima Tallinna pargi — Kadriori — asutas Peeter Suur. Teiseks kaunistuseks on n. n. roheline vöö — puiestik, mis piirab vana linna. Viimase juure kuuluvad ka mäed, kus varemalt asusid kantsid.

Avalikkude aedade soetamisele ja korrasolele on pandud tunduvalt rõhku, sest sellest oleneb ju ka linna väline ilme. Avalikke lilleaedu on linnal praegu 10, nimelt: Viruvärava mäel, Vabadusplatsil, turukaubamaja juures, Estonia teatri juures, poeglase-reaalgümnaasiumi ees, raudtee peajaama ees, Harjuvärava mäel, Väikesel Rannaväravamäel, Kaarli uuli juures ja Pikal uulil. 1928. aastal mainitud aiasse istutati 59.707 lille.

Samal ajal kanti hoolt ka puiestikkude soetamise eest. 1916. a. üldine puiesteede pikkus võrdus juba 10 km. Viimasel ajal on istutatud juure veel hulk noort puiestikku.

Ühes puiestikkude soetamisega tekkis vajadus ka puukooli järele. Sellane asutati 1909. aastal Patkulli platsile, kus juba varemalt oli väike puiestik. 1910. aastast viimane laienes tunduvalt. Alaliseks kohaks linna puukoolile, puuistandusele ja triiphoonele valiti paik end. „Veskitiigi“ juures. Tundes ka linna ääres avalikkude aedade vajadust linnavolikogu otsustas 26. mail 1910. a. asutada täidetud „Veskitiigile“ puiestik ja puuistandus. Publikele see aed avati alles 1913. aastal ja aasta hiljem asutati seal ja ka peajaama juures laste mänguplatsid.

Liina kaunistamisele, avalikkude aedade, puiesteede ja platside asutamisele

ja nende korrashoiule on pühendatud palju tähelepanu. Linnal on praegu eeskujulikud puukoolid ja lillekasvatus. Kui arvestada sellega, et niihästi maailmasõja kui ka Eesti vabadussõja päevil linna kaunistamine oli tekkinud olulisemate päevamurede tõttu täiesti soikus, siis seniste töötulemustega võib rahulduda täiesti. Avalikkude aedade, puisteede ja mägede all on praegu 76,50 ha maad, või 1,31% linna pindalast.

PLANEERIMINE JA HOONESTAMINE.

Linna arenemisele määrava tähtsusega on hästi väljatöötatud planeerimiskava. Sellase koostamisel peab aga arvestama paljude asjaoludega. Tähtsamad neist on rahva arvu loomulik kasvamine, linna pindala iseloom, kaubandus-tööstus jne. Tallinn on kannatanud plaanikriiside all peaaegu kogu oma olemisaja. Möödunud sajandi 80. aastail töötati välja küll üks plaan, kuid alul ei asutud selle teostamisele ja hiljem see osutus iganenuks ja kõlbmatuks, kui selgus, et linna kasvamine edeneb esialgseist kalkulatsioonest kiiremini. Kui heita pilku rahva arvu kasvule, siis selgub peagi, et see on olnud küllalt kiire selleks, et kõrvaldada vanu planeerimiskava ja töötada välja uusi otsarbekohasemaid. 1834. aastal, s. o. ligi sada aastat tagasi, Tallinnal oli 15.287 elanikku ja Krimmisõjaks (1855. a.) see arv tõusis 27.903 peale, kuid sõjaaegne Tallinna sadama blokaad vaenlaste poolt mõjus nii, et 1858. a. elanikkude arv oli langenud 20.780 peale. Hiljem aga algab jälle tõus, mida mõjutab Baltiraudtee avamine, vabrikute ehitamine ja lõpuks sõjasadama ja laevatehaste asutamine ning lootus, et saab teoks Moskva-Tallinna raudtee-otseühendus.

1897. aastal Tallinnas oli 58.880 elanikku, 1905. aastal — umbes 75.000; 1. jaanuaril 1910 — 91.538 ja 1916. a. juba 149.071 elanikku. Üksikuil aastail elanikkude juurekasv tõuseb 12,9%-ni. 1905. aastast kuni 1915. aastani, s. o. kümne aasta jooksul elanikkude arv tõusis ligi 100% võrra. Kui võrrelda Tallinna elanikkude juurekasvu teiste Euroopa suurlinnadega, siis saame ettekujutuse, millise võrratu kiirusega kasvab elanikkude arv Tallinnas. (Keskmise juurekasv neis on 4% aastas. Riias oli samal ajal juurekasvu umbes 3,8% ja Helsingis liigikaudu sama palju). Loomulik, et sellane suur elanikkude

arvu tõus polnud tingitud mitte elanikkude loomulikust juurekasvust vaid sisserändamisest.

Arvestades eeltooduga on päris selge, et nii ootamatu suure juurekasvu puhul linna hoonestus sattus ummikusse nii et 10. nov. 1910. aastal Tallinna majaanikkude ühing pöördus linnavalitsuse poole tungiva palvega töötada välja ja panna maksma uus linna planeerimiskava, mis võimaldaks takistamatut ehitustegevust.

Kui selgus et uue planeerimiskava väljatöötamine on laiaulatuslik ja keerukas töö, linnavolikogu moodustas seks viieliikmelise ettevalmistusekomisjoni. Peale valitud liigete komisjoni kuulusid veel linna insener, maamõõtja, juriskonsult ja arhitekt. Ka jäi komisjonile võimalus koosteerida asjatundjaid väljastpoolt.

Selle komisjoni ettepanekul ja arvestades linna kiire kasvamisega, volikogu tunnustas 23. nov. 1911 tarvilikuks, et plaani koostamisel peetaks silmas kõiki moodsaimaid ehitustehnilisi ja tervishoiu nõudeid, oodatavat rahva arvu juurekasvu ja kanalisatsiooni. Et tõmmata kaasa parimaid asjatundjaid korraldati rahvusvaheline linna-planeerimise võistlus.

Võistlusele esitati viis planeerimiskava. Parimaks neist ja esimese auhinna vääriliseks jury tunnustas Soome arhitekt Eliel Saarise kava. Pealeselle linn omandas veel arhitektide Johanson'i ja Lundgren'i kavandi.

Arhitekt E. Saarise'e plaan jagub kahte peaossa, n. o. vanalinn, mis oma kesk-aegsete uulidega jääb peaaegu puutumatuks, ja uus laiaulatuslik eeslinn. Planeerimist on teostatud eeldusega, et linnas umbes 25. aasta pärast, s. o. 1935. aasta ümber on vähemalt 300.000 elanikku ja kogu linna hoonestamisel siia mahuks 665.000 elanikku. Linnajagude järele majad pidid olema 3—6-kordsed ja peaulid — magistraalid 45 meetrit laiad.

Arh. E. Saarise projekt osutus Tallinnale liiga laialdaseks ja see jäi ainult aluseks järgnevaile projekteerimisile. Selleks andis põhjust ka muutunud poliitiline ja majanduslik olukord. Linna hiigla tõusule järgnes esiti tagasimineku, siis seisak ja nüüd juba harilikutempoline tõus. Vastavalt sellele mitmel korral on muudetud planeerimiskava ja kohandatud meie oludele. Üks planeerimiskava kinnitati 1922. ning revideriti 1926. aastal, kuna viimane võeti volikogu poolt vastu 1928. a. ja astus jõusse teedeministri kinnitusega

26. veebr. 1929. a. Peale eelnimetatud üldiste projektide on töötatud välja veel üksikplatside plaane. Nimetatuid tähtsaim on Vabadusplatsi planeerimiskava, milline saavutati võistluse teel 1928. a.

Mis puutub 1928. aastal volikogu poolt vastuvõetud hoonestusplaani, siis pole huvituseta heita lühidat pilku sellele.

Kuna arh. E. Saarise kava maksimaalseks elanikkude arvuks on mõeldud üle 650.000 inimese, kõnesolev plaan näeb elaniku arvu kasvumist kuni 300.000-ni, sest pole näha ette, et suurtööstus või kaubandus võiks tekitada meil sellast suurt elanikkude juurevoolu, nagu see oli aastail 1905—1915. Selle inimeste arvu mahutamiseks linn on jaotatud piirkondadesse, ehitusviisilt, elanikkude tihedusest ja sotsiaalselt kihituselt, võttes eeskujuks neid linnu, mis omalt iseloomult sarnanevad umbes Tallinnale.

Laiendamisel ja reguleerimisel uulid on jaotatud pealiikumisteiks-magistraaliks ja teise järgu teiks — vähema liikumisega uuleks. Uulide laiuseks on arvatud 9—18 meetrit.

MAAMÕÖDUJAOSKOND.

Maamõõdujaoskonnale, umbes sellasel kujul, nagu ta praegugi töötab, pandi alus 28. aprillil 1910. aastal. Eelnimetatud aastal tegi linnavalitsus volikogule ettepaneku korraldada ümber maamõõdujaoskond ja määrata kindlaks ta ametnikkude koosseis. Mainitud esitises linnavalitsus andis enam-vähem täpse ülevaate maamõõdu korraldusest ja millistes tingimuses linn maamõõtjail tuli töötada. Antud

ülevaatest selgus, et mamaõõtjate isiklik koosseis oli liiga väike, mille tõttu esinesid mitmed suuremad puudused, mis eriti tunduvalt puudutasid maamõõdu arhiivi ja et seni tekkinud puudusi võib kõrvaldada ainult maamõõtjate arvu suurendamisega ja joonestajate ametisse võtmisega.

Linnavolikogu, tutvudes linnavalitsuse esitiselega, tegi viimasele ülesandeks asuda viibimata linna üldise plaani koostamisele ja arhiivi korraldamisele. Selleks otstarbeks määrati ajutine koosseis ja vastavad summad palkadeks ja tarvilikkude abinõude muretsemiseks. Hiljem tuli esineda aga juba esitise kindla alalise koosseisu suhtes, töötada välja maamõõtja-revidendi ülesanded ja edaspidised instruksioonid maamõõdujaoskonna tegevuse kohta.

Käesoleval ajal maamõõdujaoskond töötab toimkonnana linna ehitusosakonna juures. Koosseisus on 2 maamõõtjat, 4 joonestajat, arhivaar ja tööline. Pealeselle ajutiste jõududena läinud aastal töötasid 1 maamõõtja ja üks joonestaja.

Maamõõdutoimkonna ülesandesse kuulub maaalade mõõtmine ja kaardistamine; linna obrokimaade ostumüügi lepingute puhul andmete andmine; ehitusprojektide kinnitamiseks esitamisel linnavalitsusele, nende varustamine ehituspiirjoontega ja kontrollimine looduses; kaartide esitamine linnavalitsuse ja osakondade nõudmisel; kruntkaartide läbivaatamine ja kontrollimine; ehitusprojektide jälgendite valmistamine ja arhiivi täiendamine.

(Ülevaated Tallinna linnavalitsuse tegevusest järgnevad järgmises numbris.)